

**STUDIU ISTORICO-ARHITECTURAL
MOARA DE GRÂU "STEINFELD"- BAIA MARE**

FEBRUARIE 2018

DATE DE IDENTIFICARE:

AMPLASAMENT : str. Minerilor nr. 13-15, Baia Mare, Maramureș

BENEFICIAR : s.c. "Chilia" s.r.l.

LISTA DE SEMNĂTURI

AUTOR : arh. Ina- Gabriela Funețan

COORDONATOR : arh. Mitru Ildiko, expert atestat MCPN 102E

CUPRINS:

1. OBIECTUL STUDIULUI	pag. 3
2. CONTEXT: EVOLUȚIA MORĂRITULUI MAGHIAR LA SF. SEC. AL XIX-LEA	pag. 3
3. EVOLUȚIA MORĂRITULUI ÎN BAIJA MARE	pag. 3
4. MOARA "STEINFELD"- EVOLUȚIE ISTORICĂ ȘI ARHITECTURALĂ	pag. 7
5. DESCRIEREA CLĂDIRILOR ȘI STAREA ACTUALĂ DE CONSERVARE	pag. 26
5.1. MOARA	pag. 26
5.2. CASA-CANTINĂ	pag. 38
5.3. ANEXELE	pag. 41
6. CONCLUZII ȘI RECOMANDĂRI	pag. 42
7. SURSE DOCUMENTARE	pag. 43

1. OBIECTUL STUDIULUI

Prin prezentul studiu se analizează evoluția istorico-arhitecturală a fostei Mori de Grâu "Steinfeld" din Baia Mare, la solicitarea investitorului s.c. "Chilia" s.r.l. care intenționează să construiască/ amenajeze pe amplasamentul fostei mori un complex de locuințe și spații comerciale. S.c. "Chilia" s.r.l. dorește ca prin studiul de față să se identifice acele valori istorico-arhitecturale ce necesită a fi protejate/ evidențiate în contextul viitoarei investiții pe amplasament.

2. CONTEXT. INDUSTRIA MORĂRITULUI MAGHIAR LA SF. SEC. AL XIX-LEA

În acest scurt capitol introductiv ne vom referi la industria maghiară a morăritului, din motive istorice evidente; sursa informațiilor următoare este o cercetare întreprinsă de dr. Halkovics László asupra statisticilor referitoare la morăritul maghiar din a doua jumătate a sec. XIX- prima jumătate a sec. XX¹.

Industria morăritului a fost mereu esențială în economia națională maghiară, dată fiind geografia ce favoriza cultura cerealelor. La finalul sec. XIX, Budapesta era centrul morăritului european. Nu doar geografia a fost principalul factor al acestei dimensiuni a morăritului maghiar, ci și evoluția tehnologică bazată pe inventarea în 1841, de către Szécsenyi István, a morii cu valțuri acționate de aburi.

Dacă la mijlocul sec. XIX funcționau în Ungaria peste 20000 de mori de apă, mori uscate și mori de vânt, după introducerea cilindrului cu valțuri a scăzut ponderea morilor cu capacități reduse și a crescut numărul morilor cu aburi. Astfel, în 1863 funcționau 147 de mori cu aburi, iar în 1873- deja 483 de asemenea mori. În 1906, în Ungaria funcționau 2569 de mori cu abur și mori cu motor electric, iar mori de apă, mori uscate și mori de vânt mai erau doar 14735.

Începând cu anul 1845, Ganz Ábrahám a început să producă în topitoriile sale echipamente de fontă specifice morăritului; producția pe scară largă a echipamentelor Ganz a grăbit mecanizarea morăritului în întreaga Europă, fabrica Ganz livrând între 1875 și 1885 un număr de 2357 de mori cu valțuri pe teritoriul Ungariei și 10862 de mori cu valțuri în Europa și America.

O altă invenție care a impulsionat morăritul maghiar și european a fost sita plană, echipament inventat de inginerul budapestan Haggenmacher Károly; datorită introducerii pe scară largă a cilindrului cu valțuri și a sitei plane în morăritul maghiar, în 1860 morăritul reprezenta 37,1% din industria maghiară. O statistică din 1899 a definit așa-numitele "mori uzinale" (*műmalom*) ca fiind acele mori acționate de mașini, în care lucrează mai mult de 20 de lucrători și care produc cel puțin șapte sortimente de cereale măcinate².

3. EVOLUȚIA MORĂRITULUI ÎN BAIJA MARE

Morăritul în Baia Mare a avut o pondere însemnată în economia locală: el s-a aflat permanent pe locul doi între ocupațiile locuitorilor orașului, după minerit.

Până în a doua jumătate a sec. XIX, morăritul în Baia Mare și împrejurimi s-a realizat cu mori de apă, acest lucru fiind posibil datorită pâraielor ce străbăteau/ conturau orașul vechi și se vărsau în Săsar. Toate planurile orașului anterioare perioadei comuniste arată această fascinantă rețea de mici cursuri de apă prezente în proximitatea actualului centru istoric; din păcate, cele mai multe dintre acestea nu mai există azi. Cel mai puternic astfel de pârau, numit pâraul Ferneziu, mai există sub forma unui canal drenat în rigolă de-a lungul străzii Fierăstrăului.

În ceea ce privește istoria veche a morăritului din Baia Mare, primele însemnări le avem din registrele de socoteli ale orașului rămase din timpul judelei regal Ioan Omechin, instalat în funcție în 1408. Cunoscut ca un ocrotitor al săracilor, Ioan Omechin a dat dispoziții pentru repararea "morii de

1 Dr. Halkovics László- "Istoria stasticii industriei morăritului, 1850-1950"- publ. în Buletinul Arhivelor de Stat Maghiare, septembrie 1997; sursa: http://www.ksh.hu/statszemple_archive/1997/1997_08-09/1997_08-09_708.pdf

2 idem.

jos", pentru întreținerea "morii de sus" și a donat o moară către azilul "Sf. Nicolae", care să macine pentru nevoile azilului. Nu avem informații despre poziționarea morilor menționate în registrele din timpul lui Ioan Omechin; deși se crede că cea numită "moara de jos" ar fi fost așezată pe poziția de azi a Morii de Grâu, acest fapt este greu de crezut: pe prima ridicare topografică austriacă ("ridicarea iosefină" din 1769-1773), sunt marcate morile orașului, dar pe poziția Morii de Grâu de azi nu este prezentă nici o moară. Este greu de crezut că pe acea poziție ar fi existat o moară în sec. XV, dispărută în sec. XVIII și reapărută la finalul sec. XIX când avem primele mențiuni certe referitoare la această moară (foto 1)³.

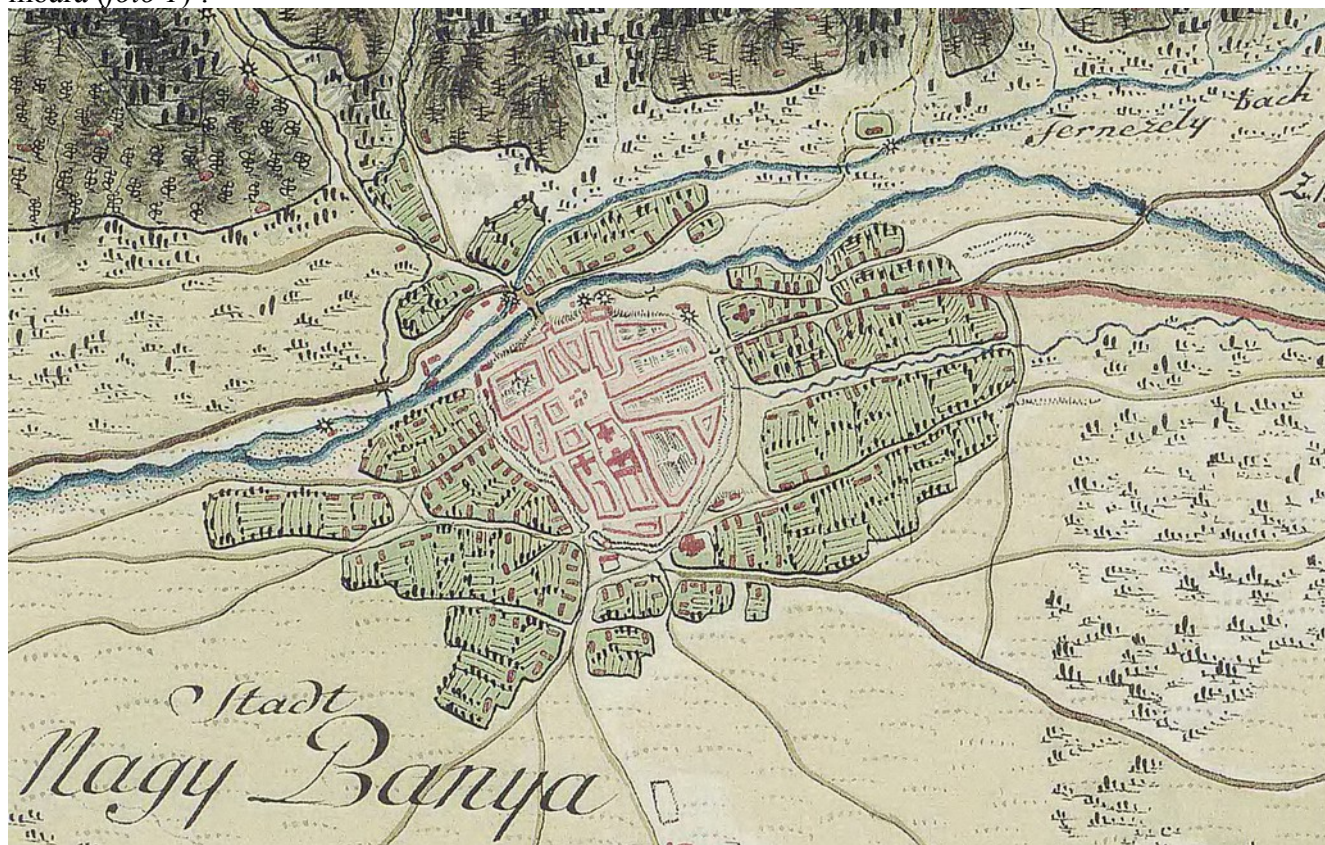


foto 1- Baia Mare în 1769-1773

Numărăm pe ridicarea iosefină nu mai puțin de nouă mori: două pe Valea Roșie, una la nord de actuala stradă a Fierăstrăului, două la intersecția Podului Viilor cu str. Victoriei, două în dreptul Monetăriei, una în zona actualei străzi a Țibleșului și una în zona actualei străzi a Morii. Totuși, trebuie menționat aici că sub numele de "mori" apăreau și șteampurile, astfel că putem crede că, cel puțin pe Valea Roșie și în dreptul Monetăriei, "morile" erau, de fapt, șteampuri. Și între celelalte ar mai putea fi vorba de șteampuri- de ex. în zona străzii Țibleșului și în capătul str. Fierăstrăului.

Această hartă ne permite și alte observații interesante: vedem că Săsarul nu era regularizat, având o albie majoră largă și o singură moară pe un braț (moara din vestul orașului). Toate celelalte mori de pe hartă sunt acționate fie de mici canale care înconjoară centrul vechi (șteampurile de lângă Monetărie și moara/șteampul de pe str. Țibleșului), fie de un alt curs de apă destul de puternic- așa-numitul "pârâu Ferneziu" situat la nord de Săsar, paralel cu acesta (moara/ șteampul din capătul actualei străzi a Fierăstrăului) și cele două mori de la intersecția Podului Viilor cu str. Victoriei.

Faptul că, din nouă mori, doar una este acționată de un braț al Săsarului s-ar putea explica prin viituri ale Săsarului pe care le putem bănuși ca fiind frecvente în acea perioadă în care Săsarul nu era regularizat.

Pârâul Ferneziu de pe hartă mai există azi doar ca un mic canal drenat într-o rigolă de-a lungul străzii Fierăstrăului; în partea vestică a Podului Viilor el nu mai există, fiind probabil canalizat până la ieșirea în Săsar.

3 sursa hărții: mapire.eu

Dincolo de toate aceste observații, această hartă ne dă certitudinea că pe actualul amplasament al Morii de Grâu nu exista în sec. XIX nici o moară; vedem în poziția respectivă un grup de gospodării formate din case și anexe.

Vom arăta în capitolul următor că hărțile ulterioare ridicării iosefine nu vor mai conține marcajele specifice morilor, astfel că poziția morilor poate fi intuită doar în raport cu ridicarea iosefină sau cu alte surse de informații. La finalul secolului XIX, morile încep să apară în operele pictorilor Școlii Băimărene, ceea ce înlesnește identificarea morilor și chiar observarea arhitecturii lor.

Înainte de a trece la Moara Steinfeld, credem că e important să clarificăm aici poziția câtorva mori care azi nu mai există, deoarece pe parcursul cercetării aferente acestui studiu am constatat că există confuzii și că alte mori sunt date în diverse surse ca fiind "Moara Steinfeld".

Șteampul Monetăriei

Începem cu cele două simboluri de mori de pe ridicarea iosefină lângă Monetărie. Se observă pe hartă că pe lângă monetărie curgea un mic canal; acest canal prezent în a doua jumătate a sec. XVIII se va vedea chiar și în perioada interbelică în operele pictorilor băimăreni. Acest pârau era folosit pentru a acționa șteampul Monetăriei, menționat adeseori ca "moară" deoarece denumirea era aceeași pentru moara de cereale și moara de minereuri. Vedem acest pârau în lucrări din perioada interbelică (de exemplu Kmetty Janos- 1925; Ziffer Sandor- 1930, 1932, 1934)- exemplificăm cu două lucrări foarte cunoscute ale lui Ziffer, executate în 1930 (*foto 2*) și 1934 (*foto 3*).



foto 2- canalul de lângă Monetărie

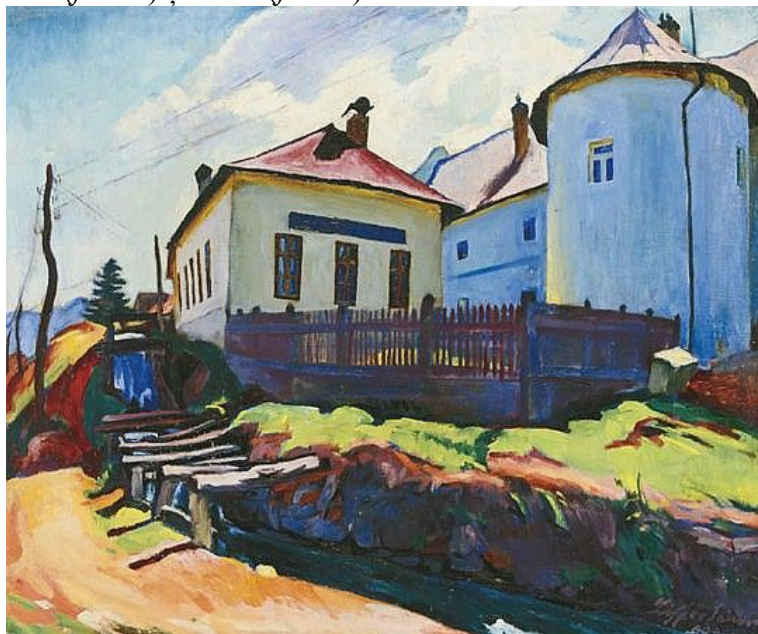


foto 3- canalul de lângă Monetărie

Moara de pe str. Victoriei- Moara Almer, Moara Riszt

O altă moară foarte cunoscută cu care este adesea confundată Moara Steinfeld se afla la intersecția Podului Viilor cu str. Victoriei. Am văzut pe ridicarea iosefină că aici existau două mori în a doua jumătate a sec. XVIII; clădirile acestor mori vor exista până în perioada comunistă și le vedem în foarte multe lucrări ale pictorilor Școlii Băimărene, fiind cea mai pictată moară dintre cele încă existente în perioada interbelică (*foto 4, 5*); mai mult decât atât, ansamblul de clădiri a fost și fotografiat în perioada interbelică (*foto 6, 7*). Poziția acestor clădiri e ușor de identificat; în lucrarea lui Ziffer din *foto 5* se poate recunoaște în fundal casa în care azi se află restaurantul "Stadion", ceea ce fixează fără greș ansamblul de clădiri pe str. Victoriei, acolo unde azi se află blocurile de pe malul Săsarului, accesibile de pe str. Hera.



foto 4- Mikola Andras- 1926- Moara Almer



foto 5- Ziffer Sandor- nedată- Moara Almer



foto 6- Moara Almer- interbelic



foto 7- 1936- în plan îndepărtat se vede Moara Almer

Alte mori

Mai puține imagini avem despre mori mai mici din Baia Mare, cum ar fi lucrarea lui Patkó Károly din 1926 (*foto 8*) care, judecând după perspectiva asupra Bisericii Reformate, reprezintă o stradă din zona străzilor Rodnei și Morii de azi, ceea ce corespunde prezenței unei mori în această zonă pe ridicarea iosefină. De altfel, str. Morii se numea așa și în sec. XIX, str. Rodnei se numea Calea Morii, ceea ce arată că ele conduceau către o moară. De altfel, o fotografie din perioada interbelică și o lucrare a lui Grünwald Béla ne arată o mică moară de apă în zona str. Rodnei, probabil ultima de acest fel care a supraviețuit industrializării morăritului (*foto 9, 10*).

O pictură nedată a lui Ziffer Sándor se numește "Calea vechii mori" și, judecând după poziția Bisericii Reformate, reprezintă ulicioara ce încă exista atunci între Monetărie și Săsar, ceea ce înseamnă că "vechea moară" care încă exista în memoria colectivă în perioada interbelică este șteampul Monetăriei (*foto 11*).

Alte mori mai mici mai avem în lucrări ale pictorilor băimăreni (de ex. Klein József), fără a putea identifica pozițiile lor; mai știm că str. Turbinei se numea "str. Celor Două Mori"- iată, deci, cât de prezente au fost morile, alături de șteampuri, în viața orașului.



foto 9- Grünwald Béla - moară de apă

foto 8- Patkó Károly, 1924



foto 10- moară de apă pe malul Săsarului- perioada interbelică



foto 11- "Calea Vechii Mori"- Ziffer, interbelic

O dată cu industrializarea morăritului și introducerea motoarelor cu abur și apoi electrice, micile mori cu apă au dispărut. Morile mari au fost echipate cu motoare și au continuat să funcționeze; dintre toate, doar două s-au păstrat până în perioada comunistă: Moara Almer/ Riszt de pe str. Victoriei și Moara Steinfeld de pe str. Minerilor. Moara de pe str. Victoriei a fost demolată pentru a face loc blocurilor de locuințe care se află azi pe amplasament, iar Moara Steinfeld există și azi, făcând obiectul studiului de față.

4. MOARA DE GRÂU "STEINFELD"- EVOLUȚIE ISTORICĂ ȘI ARHITECTURALĂ

Am arătat în capitolul anterior că pe prima ridicare topografică austriacă executată în 1769-1773 (*foto 1*) pe poziția actuală a morii se aflau locuințe, nicidecum vreo moară. O clădire care ar putea fi actuala Moară de Grâu vedem pentru prima oară pe cea de-a doua ridicare topografică austriacă (ridicarea franciscană) executată în 1867, apoi găsim o reprezentare vagă a zonei pe cea de-a treia ridicare austriacă (ridicarea franciscană- iosefină) executată în 1873. Din păcate, ambele hărți sunt neclare și pe nici una dintre ele nu sunt marcate simboluri care să diferențieze morile de alte clădiri, astfel că doar forma, dimensiunile și poziția clădirii sugerează că pe harta din 1867 este vorba despre Moara Steinfeld, în timp ce harta din 1873 nu ne oferă nici un fel de indicii (*foto 12, 13⁴*).

4 sursa hărților: mapire.eu



foto 12- ridicarea
franciscană (1867)



foto 13- ridicarea
franciscană-iosefină-
1873

Comparând hărțile din 1867 și 1873, observăm câteva diferențe: pe harta din 1867, ȣesutul construit este reprezentat detaliat, astfel c a este evident volumul mare al clădirii morii  i anexelor sale comparativ cu volumul micilor locuințe învecinate.

Pe harta din 1873 observăm c a cea mai mare parte a frontului de mici locuințe de pe " irul Lemnelor" (str. Th k ly, azi Minerilor) a fost înlocuit cu clădiri mai mari; una ar putea fi casa Teleki (prezentă  i pe harta anterioară), o alta ar putea fi actuala Casă a Căsătoriilor  i cealaltă ar fi Moara. Totuși, moara nu mai e situată pe malul p r ului Ferneziu, fiind mai degrabă retrasă spre sud. Nu ne putem explica acest fapt dec t printr-o eroare de reprezentare pe harta din 1873,  ntruc t vom vedea pe h r ile ulterioare că moara s-a aflat în continuare pe malul p r ului Ferneziu.

Avem, iată, o primă plasare în timp a Morii de Grâu pe care o studiem aici- exista deja în 1867. Fără a avea certitudinea că acea clădire prezentă pe hărți după 1867 este chiar clădirea ce a supravie uit până azi, credem că ea este aceeași judec nd după alcătuirea constructivă: nu există nici un fel de indicii că s-ar fi realizat vreodată o supraetajare a unei clădiri mai vechi pe parter  i nici informații

scrise despre demolarea și reconstruirea unei clădiri mai vechi. Totodată, avem cunoștință de mori similare construite în acea perioadă- de exemplu, moara din Satu Mare (azi dispărută), construită în 1869.

În general, morile orașului au fost în permanență în proprietatea orașului, fiind date spre administrare unor arendași- fie biserică, fie comercianți. Încă din sec. al XVIII-lea se încetățenise regula nescrisă ca administratorii morilor orașului să fie comercianți evrei, dat fiind faptul că aceștia nu aveau dreptul de a cumpăra proprietăți sau de a-și deschide afaceri proprii stabile. Din cauza acestor restricții, evreii se orientaseră spre sursele de venit care le rămăseseră disponibile: luarea în arendă a afacerilor comunale (morărit, distilerit, podărit, exploatarea pădurilor) și comerțul ambulant. Se poate constata în registrele de impozite ale primăriei că plătitorii de taxe pe morărit erau comercianți evrei.

În acest context ajunge familia Steinfeld să administreze moara de pe str. Thököly (azi Minerilor) spre finalul a sec. XIX; nu cunoaștem cu precizie anul în care familia Steinfeld a luat în arendă moara, dar în registrele primăriei ulterioare anului 1880 este prezent mereu un Steinfeld ca arendaș al unei mori din oraș.

De exemplu, în registrul de impozite al primăriei orașului din 1880 îl găsim la poziția 616 pe Steinfeld Moricz, arendaș al "Vechii Mori Farkas", cu un impozit de 198 de forinți⁵.

Totodată, în Registrul Arendașilor din 1880-1890 găsim următoarea listă de arendași ai morilor (cu pozițiile respective din registru)⁶:

- 5. Markovits Pál (1885-1887)- moară (*neprecizată n.n.*)
- 9. Ilosvay Mihály (1885-1887)- moară (*neprecizată n.n.*)
- 10- Lapsoneczky Antal (1886-1890), apoi Almer Károly (*perioadă indescifrabilă n.n.*)- Moara Mare
- 11- Steinfeld Moricz (1886-1890)- Moara Mică (arendă de 1176 forinți anual)
- 12- Blau Bernat (1886-1890)- Moara Săsar
- 13- Glasvay Mihály (1885-1887)- Moara Băii Lăpușului
- 14- Fürcz Hunor János (1879...indescifrabil)- Moara Fürcz.

Vedem, deci, că Steinfeld Moricz administra în 1880 o moară numită Vechea Moară Farkas, iar în 1886-1890 o moară numită Moara Mică; trebuie să aflăm dacă e vorba de două mori diferite.

Dintr-un certificat de moștenire înregistrat în 1947 în cartea funciară vom afla că urmașii familiei Farkas au cerut punerea în posesie ca moștenitori ai terenului și clădirilor din incinta morii, singura explicație pentru această solicitare fiind existența unui proprietar anterior Farkas, cel care va fi dat și numele morii așa cum apare el în registrul din 1880.

Pentru a afla dacă este vorba de aceeași clădire sau de două clădiri diferite, analizăm un desen din 1896 al lui Cserna Károly (*foto 14*⁷). Acesta ne arată în prim-plan, exact în centrul imaginii, o mică clădire situată pe actuala stradă Minerilor, clădire pe care o vom regăsi într-o pictură din 1931 a lui Ziffer Sándor cu numele "Moara Veche". În același desen al lui Cserna Károly, se poate observa în dreapta acestei clădiri coșul de fum al Morii Steinfeld, o mică porțiune din acoperișul acesteia și chiar casa de la stradă într-o formă mai restrânsă decât o vom vedea ulterior în picturi și fotografii.

Iată, deci, că în imediata apropiere a morii Steinfeld se afla o clădire pentru care memoria colectivă va păstra chiar și în perioada interbelică denumirea de "Moara Veche". Cum coincidența este foarte mare- ca în imediata apropiere să se afle o altă moară denumită de localnici "Moara Veche", ca Steinfeld să apară în 1880 în registrul de impozite ca arendaș al unei "Mori Vechi Farkas", ca niște moștenitori Farkas să ceară peste aproape 70 de ani restituirea terenului și clădirilor Morii Steinfeld- tragem concluzia că este vorba despre două clădiri diferite ce au făcut inițial parte dintr-o incintă unică, mult mai largă decât cea de azi. Astfel s-ar explica și de ce moara Steinfeld a fost numită o vreme

5 disp. la Arhivele Naționale din Baia Mare, nr. inv. 834

6 disp. la Arhivele Naționale din Baia Mare, nr. inv. 836

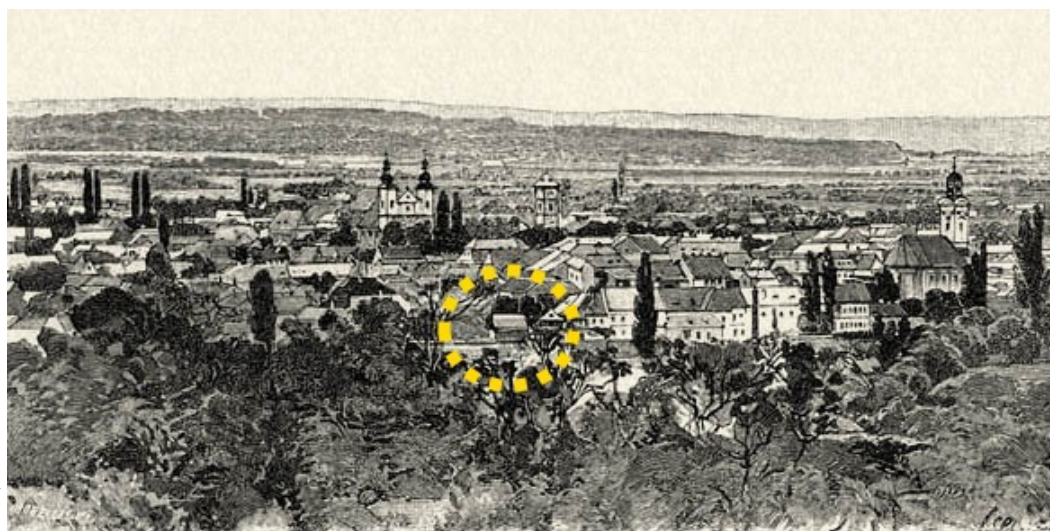
7 ilustrație din "Nagybánya és vidéke"- 1886 - sursa: <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/OMMonarchia-az-osztrak-magyar-monarchia-irasban-es-kepben-1/felso-magyarorszag-453B/az-ejszakakeleti-karpatok-videke-4CA6/nagybanya-es-videke-schonherr-gyulato-4DD9/>

"Moara Mică", iar moara Almer- "Moara Mare", deși moara Steinfeld era mai modern echipată și mai productivă: numele "Moara Mică" fusese moștenit de la vechea moară, care era, într-adevăr, mai mică și mai puțin productivă decât Moara Almer.

Cel mai probabil, terenul afectat de municipalitate morii a fost înainte de jumătatea secolului XIX mai vast decât cel conturat pe harta din 1867 (putem vedea pe ridicarea iosefină că în această zonă țesutul construit era rarefiat, specific periferiei), iar pe acesta a funcționat "Moara Veche a lui Farkas". Ulterior, țesutul construit s-a densificat în paralel cu construirea Morii Steinfeld, astfel încât anul 1867 a găsit aici ambele mori și locuințele construite între timp alături de ele și între ele.

Dacă lucrurile au stat așa, atunci Steinfeld a arendat inițial mica moară ce se vede pe desenul din 1896 și se va mai vedea ulterior pe picturi și fotografii dintre 1915 și 1960, adică Moara Veche a lui Farkas; probabil a abandonat-o pe aceasta după ce s-a construit actuala moară, iar Moara Veche și-a încetat funcționarea. Ulterior, moștenitorii Farkas au cerut punerea în posesie pentru întreaga proprietate ce aparținuse străbunului lor înainte de dezmembrarea în moară + parcele destinate locuințelor.

foto 14- 1896. În centrul imaginii se vede Moara Veche, iar în dreapta în plan apropiat- acoperișul și coșul Morii Steinfeld



Harta orașului din 1889 ne arată Moara de Grâu pe poziția și la dimensiunile deja vizibile pe harta din 1867, ceea ce sugerează că este vorba despre exact aceeași clădire (foto 15). Știm deja că în 1889 moara era în administrarea lui Steinfeld Moricz; față de situația anterioară, pe harta din 1889 au apărut în plus niște anexe pe teren și, judecând după poziția clădirilor, a apărut și casa de la stradă, cea care s-a păstrat parțial până azi.

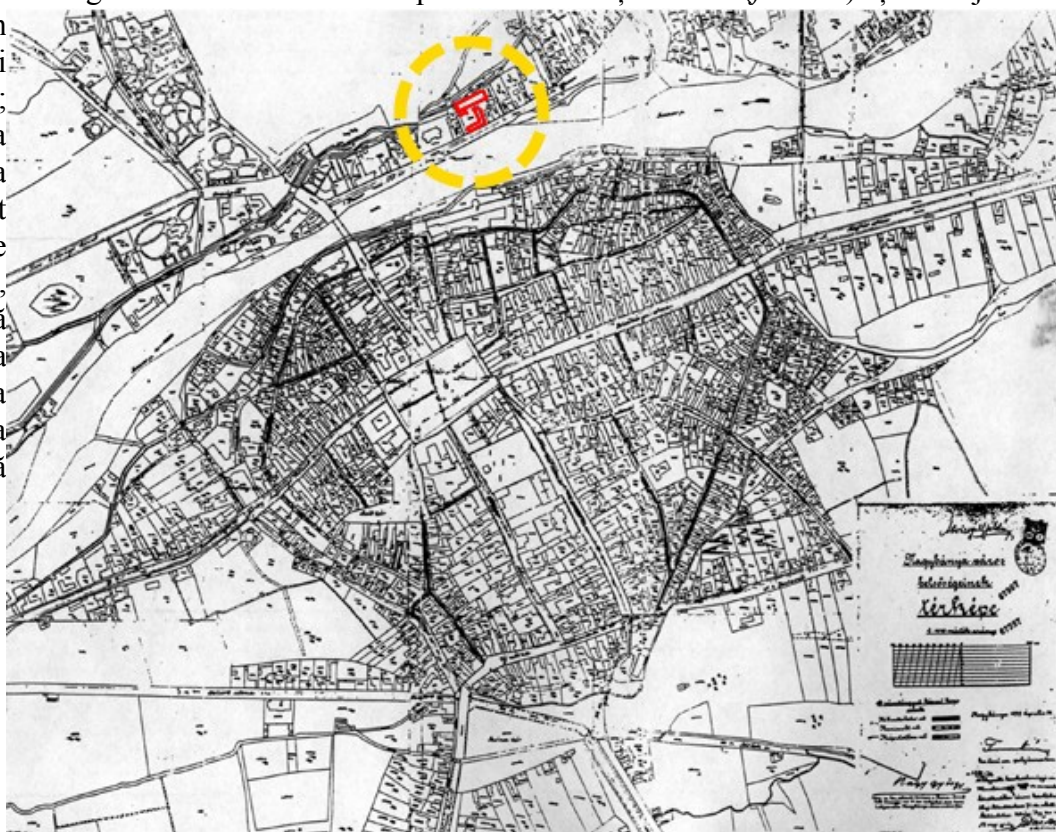


foto 15- harta orașului la 1889

O panoramă din 1894 ne arată o perspectivă asupra centrului orașului direcționată către Biserica Reformată; în această fotografie vedem o parte din Moara Steinfeld în dreapta, în plan îndepărtat și vedem Moara Almer de pe str. Victoriei în extremitatea stângă, în același plan cu Moara Steinfeld (*foto 16*)⁸.

Această fotografie ne oferă o informație esențială: în 1894 exista doar corpul estic al actualei clădiri a morii, de el fiind alipită o clădire mai joasă și mai îngustă- v. detaliu în *foto 17*.



foto 16- perspectivă din 1894

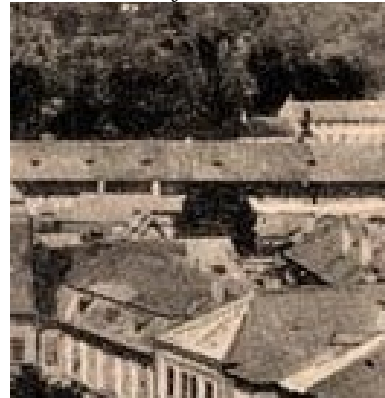


foto 17- detaliu cu Moara Steinfeld

Tot din 1894 avem o descriere a morăritului băimărean în monografia "*Baia Mare și împrejurimile*"⁹- capitolul "*Industrie și comerț*" scris de Diószeghy Sándor. Acesta confirmă statisticile conform cărora industria de morărit era, după cifra de afaceri, următoarea după industria minieră și arăta cu în Baia Mare existau cinci mori acționate total sau parțial de electricitate. Dintre acestea, două se aflau în proprietatea orașului- una în Ferneziu de Sus și una din Baia Mare- și o alta aparținea Ordinului Minorităților, având o capacitate totală de 12000 de maje. Instalația de măcinare a acestora din urmă era acționată parțial de pârâul Ferneziu, dar forța motrice principală era asigurată de un motor Cumpond de 56 CP achiziționat de la firma "Wörner J. și Asociații".

Mai menționa Diószeghy Sándor două mori acționate de apă- una mică și una mare.

Capacitatea anuală de măcinare a tuturor morilor depășea 75000 de maje, mult peste nevoile populației din oraș și din vecinătăți, motiv pentru care produsele se vindeau și la distanță de oraș. Profitul adus de vânzarea produselor din morărit era semnificativ în cadrul veniturilor orașului, ceea ce arată importanța din acel moment a acestei industrii în economia locală. Capacitatea de măcinare era atât de mare, încât morile absorbeau întreaga producție de cereale din împrejurimi și morarii cumpărau cereale din tot comitatul Sătmar.

Din această descriere a lui Diószeghy Sándor observăm că la 1894, morăritul din Baia Mare era o activitate profitabilă și că mai funcționau încă vechile tehnologii bazate pe forța apei, dar apăruseră și cele noi bazate pe electricitate și pe mașini. Textul lui Diószeghy Sándor surprinde revoluția tehnologică în plină desfășurare în Baia Mare.

Deși e tentant să credem că cele două mori acționate de apă din textul lui Diószeghy Sándor- "una mică și una mare"- sunt moara de pe str. Minerilor și moara de pe str. Victoriei, faptul că morile descrise în text nu fuseseră încă tehnologizate ne oprește: în desenul din 1896 (*foto 14*) am văzut că exista deja coșul de evacuare, ceea ce înseamnă că Moara Steinfeld funcționa deja cu motor cu abur. De altfel, morile cu abur au început a se răspândi încă din prima jumătate a sec. XIX (o asemenea moară funcționa la Pesta încă din 1840, iar la București moara lui Asan funcționa cu abur din 1851), deci acest corp principal al clădirii putea să fi fost construit înainte de 1867 anume pentru morăritul cu abur.

Bazându-ne pe vechimea morii cu abur din Pesta, credem că moara din Baia Mare a fost construită cu puțin timp înainte de 1867, probabil nu mai devreme de 1860, ținând cont de timpul necesar răspândirii noilor tehnologii dinspre capitală spre periferie.

8 Borovszky Samu- "Magyarország Vármegyéi És Városai"- Budapesta, 1896-1904, digitizat de Arcanum Adatbázis în 2004; sursa: <http://mek.oszk.hu/09500/09536/html/>

9 "Nagybánya és környéke"- Baia Mare, Ed. Molnár Mihály, 1894- ediție îngrijită de Palmer Kálmán; pp. 147-149

Vedem în continuare fotografii și picturi din jurul începutului de secol XX care cuprind moara mai mult sau mai puțin detaliat.

O carte poștală din 1898 reia imaginea din 1894 și aflăm astfel și autorul imaginii: cartea poștală poartă marca familiei de fotografi Divald. Divald Károly a fost un deschizător de drumuri în fotografie, fiind primul din Ungaria care a folosit o presă fotografică. A început cu un studio modest în Eperjes, după care s-a mutat la Budapesta și a devenit celebru datorită tehnicilor sale inovatoare. Din 1870 a început o colaborare cu Asociația Maghiară a Carpaților pentru care a realizat fotografii pe tot teritoriul Ungariei în scopul promovării turistice. În 1894, spre finalul vieții sale (urma să decedeze în 1897), a lăsat studioul din Budapesta fiilor săi Lajos și Károly jr.; acesta din urmă a continuat afacerea din Budapesta, iar Lajos s-a întors în Eperjes unde a redeschis vechiul studio al tatălui său și l-a utilat cu echipamente moderne. Semnătura de pe cartea poștală- "Divald Eperjes"- precum și anul realizării fotografiei (1894 sau puțin anterior) sugerează că aceste cărți poștale au fost realizate de Divald Lajos după întoarcerea în Eperjes (*foto 18*¹⁰). Fotografia lui Divald Lajos va circula în anii următori și pe alte cărți poștale în diverse moduri de tratare (inclusiv colorată), după cum se poate vedea în *foto 19*¹¹ și *foto 20*¹².

Adăugăm aici spre comparație o imagine cu Moara Veche din Salonta, construită în 1881 (*foto 21*). Observăm o volumetrie asemănătoare cu cea a Morii Steinfeld, dar tratată ceva mai decorativ.

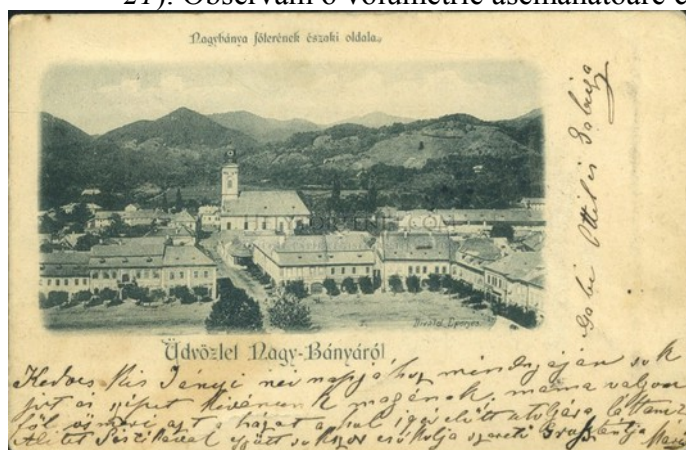


foto 18- carte poștală din 1898
cu semnătura studioului "Divald Eperjes"



foto 19- fotografia lui Lajos Divald, colorată și circulată în 1901



foto 20- carte poștală cu fotografia lui Lajos Divald,
circulată în 1909



foto 21- moara din Salonta la finalul sec. XIX

10 sursa imaginii: helytortenete.com

11 sursa imaginii: delcampe.net

12 sursa imaginii: profil.hu

O hartă din 1900 prezintă clădirile importante ale orașului (*foto 22*). Printre acestea vedem și Moara Steinfeld cu dependințele ei (am marcat-o cu galben pe hartă), iar pe actuala str. a Victoriei- Moara Almer (am marcat-o cu albastru pe hartă). Diferența de volume între cele două clădiri este evidentă.



foto 22- harta din 1900

O imagine din 1905 confirmă și ea alcătuirea morii dintr-un corp principal mai înalt și unul mai scund alipit celui principal (*foto 23*¹³).



foto 23- imagine din 1905- în partea dreaptă, în fundal se vede moara Steinfeld

Un articol din buletinul "*Nagybánya*" din 24 octombrie 1907 se referă la "Moara Steinfeld Almer" și precizează că e o moară cu abur - iată, deci, că în 1907, cele două familii de arendași-morari cu vechime din Baia Mare se asociaseră pentru a administra moara, care era astfel numită "Moara Steinfeld Almer". Întrucât articolul redă atmosfera începutului de secol XX și detaliază produsele morii Steinfeld Almer de la acel moment, îl redăm integral în continuare:

13 sursa imaginii: delcampe.net

"Prețul făinii la 13 Octombrie 1907

În ultimul număr al ziarului nostru, sub titlul <<Represalii>>, ne-am amintit de măsurile pe care consiliul orășenesc le consideră necesare ca urmare a menținerii prețurilor mari ale făinii de către morile care au format un cartel al morilor.

Între timp, morile interesate au înaintat o adresă consiliului orășenesc, în care au arătat că prețurile produselor de morărit din Baia Mare sunt mult mai favorabile față de prețurile practicate de către toate morile din împrejurimi, astfel încât făinile nr. 6 și nr. 7 care se bucură de cel mai mare consum sunt mai ieftine cu 3 până la 5 coroane decât prețurile practicate de moara cu aburi cu cea mai mare producție din Satu Mare.

Ziarul nostru, care este întotdeauna în slujba adevărului, recunoaște cu bunăvoință că în condițiile actuale de criză economică când prețul grâului crește de la o zi la alta, prețul făinii nu poate scădea fără ca morile să nu lucreze în pierdere.

Întregul conflict a fost, de fapt, cauzat de o greșeală făcută fără rea credință, și anume că prețul făinii nu era în concordanță cu prețul grâului de pe piața baimăreană și cei care au considerat că prețul făinii este ridicat au făcut comparația cu prețul grâului de aici și au cumpănit pe baza acestuia. Ar fi fost o decizie corectă dacă grâul de pe piața baimăreană ar satisface în totalitate necesitățile de aprovizionare a morilor din Baia Mare.

Dar de fapt piața baimăreană abia dacă are un rulaj de 120-150 maje (1 majă=100 kg) de grâu, iar necesarul lunar al unei mori este de 1800-2000 maje, deci și morile din Baia Mare își fac aprovizionarea cu grâu la aceleași prețuri ca și morile din Satu Mare și Debrecen, chiar la un preț mai mare deoarece trebuie să plătească în plus și prețul transportului.

Prețurile ridicate ale făinii se datorează în principal, fără să vorbim de creșterea costului forței de muncă, faptului că prețul grâului crește zilnic datorită secetei, deci nici nu sunt semne că acest preț va scădea, ci dimpotrivă el va crește consistent- doar dacă nu cumva se va schimba vremea care amenință cu distrugerea completă a producției de grâu de anul viitor.

Desigur, toate acestea nu au legătură cu morile.

Pentru a dovedi că morile nu încearcă să exploateze consumatorii, prezentăm lista cu prețurile oficiale ale morii cu abur István din Satu Mare și cele ale **morii uzinale "Steinfeld și Almer" din Baia Mare**, din care toată lumea se poate asigura că există mari diferențe între cele din Satu Mare și Baia Mare.

Prețurile la moara cu abur István sunt după cum urmează:

Prețurile sunt la 100 de kilograme	Număr	K (coroane)	f.(forinți)
Păsat de masă mare	A	40	-
Păsat de masă mijlociu	B	39	-
Păsat de masă mic	C	38	20
Făină regală	0	39	-
Extras de făină cu flăcări	1	38	20
Făină de cozonac calit. 1	2	37	60
Făină de cozonac	3	37	-
Făină albă de pâine	4	36	40
Făină de pâine calit. 1	5	35	80
Făină medie de pâine	6	35	20
Făină de pâine	61/2	34	60
I. Făină de pâine neagră	7	34	-
II. Făină de pâine neagră	7/b	29	80
III. Făină de pâine neagră	71/2	26	-
Făină de furaj	8	19	40
Făină cu tărațe	S	28	60
Tărațe fine	F	12	40
Tărațe mari	G	12	40

Prețurile la moara Steinfeld Almer sunt după cum urmează:

<i>Prețurile sunt la 100 de kilograme</i>	<i>Număr</i>	<i>K (coroane)</i>	<i>f. (forinți)</i>
<i>Păsat de masă mare</i>	<i>A</i>	37	-
<i>Păsat de masă mic</i>	<i>B</i>	37	-
<i>Făină regală</i>	<i>0</i>	36	-
<i>Extras de făină cu flăcări</i>	<i>1</i>	35	50
<i>Făină de cozonac calit. 1</i>	<i>2</i>	35	-
<i>Făină de cozonac</i>	<i>3</i>	34	50
<i>Făină de pâine calit. 1</i>	<i>4</i>	34	-
<i>Făină medie de pâine</i>	<i>5</i>	33	-
<i>Făină medie de pâine</i>	<i>6</i>	32	-
<i>Făină de pâine neagră</i>	<i>7</i>	29	-
<i>Făină de picior</i>	<i>8</i>	15	-
<i>Tărâțe fine</i>	<i>F</i>	12	-
<i>Tărâțe mari</i>	<i>G</i>	12	-

Am oferit aceste informații cu bunăvoință, pentru a liniști publicul pe de o parte și pentru a elimina suspiciunile care planează asupra morarilor cum că aceștia ar dori să-și maximizeze profitul, pe de altă parte".

O dată cu finalul sec. XIX- începutul sec. XX, cartea funciară ne oferă informații interesante despre moară și incinta ei. Aflăm astfel că în 1882, se notează drept de uzufruct viager pentru jumătate de casă proprietarului Pap Endre al casei de la nr. 7, aflată în vecinătatea vestică a curții morii. În 1903, soția sa, doamna Pap Rozalia, cumpără la licitație drepturile de proprietate ale soțului ei decedat; notița este interesantă pentru că această proprietate face azi parte din incinta morii.

În acest timp, moara se afla în proprietatea orașului Baia Mare, dar era înconjurată de patru grădini și două case (la nr. 11 și nr. 13) aflate în proprietate privată. În 1911, Steinfeld Béla (fiul arendașului Moricz) cumpără atât moara, cât și casele și terenurile din jur. Proprietatea va fi întregită în forma de azi abia în 1923, când Steinfeld Béla va cumpăra și proprietatea de la nr. 7 (cea a d-nei Pap Rozalia pe care am menționat-o mai sus)¹⁴.

Nu cunoaștem în ce context a decis municipalitatea să vândă proprietățile lucrative ale orașului, dar știm că evreii primiseră dreptul de a avea proprietăți și afaceri proprii încă din 1867, iar religia iudaică fusese recunoscută în 1895 ca fiind egală cu celelalte religii oficiale. O dată cu recunoașterea drepturilor cetățenești ale evreilor din Ungaria, comercianții evrei au putut să cumpere și să înființeze afaceri, apărând astfel și contextul propice în care Steinfeld Béla cumpără proprietatea primăriei și casele învecinate cu intenția evidentă de a dezvolta moara pe care familia sa o administra de zeci de ani.

În 1910, în Europa și Statele Unite se emite o serie de cărți poștale cu tema "anul 2000"; aceste cărți poștale reprezintă felul în care graficienii-autori își imaginează țările lor în peste următorii 90 de ani. Sunt desene fanteziste ce exagerează toate noile invenții tehnice ale momentului: aparate zburătoare și tot felul de alte vehicule. O astfel de carte poștală reprezintă Baia Mare; dincolo de naivitatea desenului, imaginea ne este utilă pentru că e prima reprezentare a Morii Steinfeld extinse: în locul corpului mai mic din laterala clădirii a apărut un alt corp cu aceeași lățime și aceeași înălțime ca cele ale corpului principal, așa cum arată și azi (foto 24¹⁵).

Iată, deci, că între 1905 și 1910 primul corp de clădire al morii, cel datând dinainte de 1967, este extins în forma care va ajunge până în perioada comunistă. Pe cartea poștală se poate observa că volumul extins este proaspăt, foarte curat comparativ cu cel vechi, ceea ce ne face să credem că a fost recent construit la data fotografierii- posibil în 1907 sau 1908. Coroborăm această observație cu o

14 informații extrase din arhiva Oficiului de Cadastru și Publicitate Imobiliară Maramureș

15 sursa imaginii: delcampe.net

informație din cartea funciară: în martie 1908 clădirea a fost întabulată și ipotecată la Trezoreria orașului Baia Mare contra unui împrumut de 99000 de coroane și o dobândă de 7%¹⁶. Tragem, deci, concluzia, că în 1908 clădirea fusese deja extinsă, fapt care a permis întabularea și ipotecarea ei. Ipotecile vor fi achitate de Steinfeld Béla în 1913 și 1914, după ce în 1911 cumpără moara.



foto 24- cartea poștală
"Millenium"- 1910

Am văzut în articolul de ziar din 1907 că Moara Steinfeld-Almer din Baia Mare era clasificată ca "moară uzinală" (*műmalom*), având, deci, caracteristicile enumerate în statistica din 1899: acționată de mașini, având mai mult de 20 de lucrători și producând minim șapte sortimente de cereale măcinate.

Ciclul de producție într-o astfel de moară era următorul:

Grâul era recepționat în siloz, de unde era transportat către compartimentul de curățire și decojire abrazivă. Aici se făcea selectarea boabelor, îndepărtarea impurităților, trierea neghinei și a mazăricii, desprăfuirea și decojirea boabelor. Toate operațiunile se executau mecanizat, cu site de praf, sită de impurități, cilindru-clasificator de grâu, trier, mașină de desprăfuire și pietre abrazive de decojire. Spre măcinare pleca grâul decojit și fără impurități sau praf, fiind transportat pe orizontală cu benzi transportoare și pe verticală cu elevatoare și cu rampe de lemn. Măcinarea se făcea cu cilindri cu role (valțuri) prin zdrobiri și cerneri repetate în funcție de finețea dorită a făinii. În funcție de culoarea, finețea și calitatea măcinșurilor, acestea se amestecau în așa-numitele camere de amestecare pentru obținerea diverselor sortimente de făină, după care erau transportate în depozit până la comercializare. Era un proces tehnologic modern care situa moara Steinfeld printre cele mai performante din regiune.

Pentru începutul sec. XX avem din ce în ce mai multe informații, întrucât moara apare în tot mai multe imagini- fotografii, picturi, hărți- și în documente scrise (registre, notițe de presă etc.).

De exemplu, un număr din ziarul "Baia Mare și împrejurimile" din 1911 publică lista abonaților telefonici din acel moment din Baia Mare. În afară de instituțiile publice sunt prezenți pe listă oamenii bine situați ai orașului, cum ar fi Pokol Elek, magnatul aurului, găsim pe această listă două numere alocate familiei Steinfeld și afacerii sale: "Moara Steinfeld" are numărul 53, iar firma "Steinfeld Mór și Fiul" are numărul 79. Iată, deci, că în 1911 încă trăia Steinfeld Moricz, tatăl noului proprietar Béla, morarul care apărea în registrele primăriei din 1880-1890.

O lucrare din 1910 a lui Ziffer Sándor, numită "*Vedere asupra văii*", ne arată moara deja extinsă (deși e ascunsă parțial de vegetație, proporțiile volumului sunt evidente), cu coșul de fum în curte și cu casa existentă și azi la stradă. Perspectiva este luată din zona micului canal de pe malul

¹⁶ informații din arhiva Oficiului de Cadastru și Publicitate Imobiliară Maramureș

Săsarului care acționa vechea moară de apă de pe str. Morii; azi nu mai există nici moara, nici canalul (*foto 25*).

Din 1915-1920 datează două picturi ale lui Ferenczy Valér care detaliază clădirea morii și clădirea casei de la stradă (*foto 26, 27*). Observăm că, deși Steinfeld Béla cumpărase în 1911 casele din curtea morii (cele două case situate la stradă, în dreapta casei care există și azi), ele se aflau încă pe poziții în jurul anilor 1915-1920.

Tot din 1915 datează o altă panoramă asupra orașului care cuprinde moara extinsă- vizibilă în fundalul imaginii, în partea dreaptă (*foto 28*¹⁷). Faptul că imaginea e colorată ne permite să observăm mai bine diferențele între corpul vechi și extinderea din 1908- de exemplu, faptul că ferestrele extinderii sunt mici și aproape pătrate, iar cele ale corpului vechi sunt dreptunghiulare înalte.

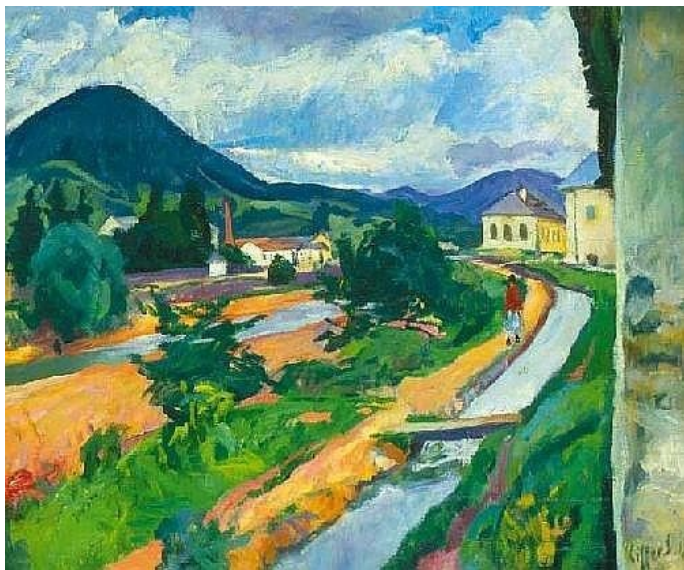


foto 25- "Vedere asupra văii"- Ziffer Sándor, 1910



foto 26- Ferenczy Valér, 1915

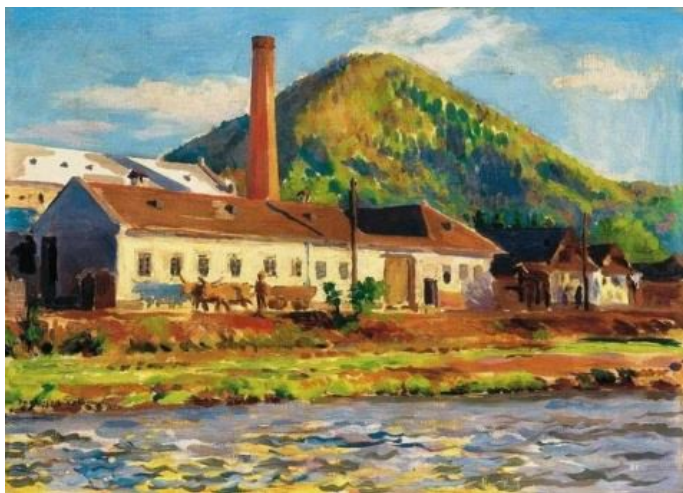


foto 27- Ferenczy Valer, cca. 1918-1920



foto 28- fotografie din 1915 cu moara în fundal (dreapta)

O sursă prețioasă de informații din acea perioadă este harta cadastrală a orașului din 1913 (*foto 29*¹⁸). Observăm pe această hartă moara extinsă și anexele sale; mai observăm că vecinătatea vestică (proprietatea familiei Pap) încă nu aparținea incintei morii și că, deși vecinătățile estice (parcelele 2035, 2036, 2037, 2039/1, 2039/2) fuseseră deja cumpărate de Steinfeld Béla în 1911 împreună cu moara, ele încă nu fuseseră înglobate în incinta morii. Sunt interesante notațiile de pe clădiri: moara este denumită ca atare, iar pe clădirea de la stradă (casa ce există și azi) este scris "cantină". Iată, deci, că Steinfeld Béla era unul dintre acei industriași moderni care investeau în acea perioadă și în dotări

¹⁷ sursa imaginii: delcampe.net

¹⁸ sursa hărții: arhiva Oficiului de Cadastru și Publicitate Imobiliară Maramureș

sociale pentru muncitori, nu doar în clădiri destinate producției. Au fost anii apariției primelor locuințe sociale, a cantinelor, grădinițelor și dispensarelor destinate muncitorilor și familiilor lor, iar Steinfeld Béla pare a fi înțeles importanța investiției directe în forța de muncă înființând, după cum se vede, o cantină pentru angajații săi.

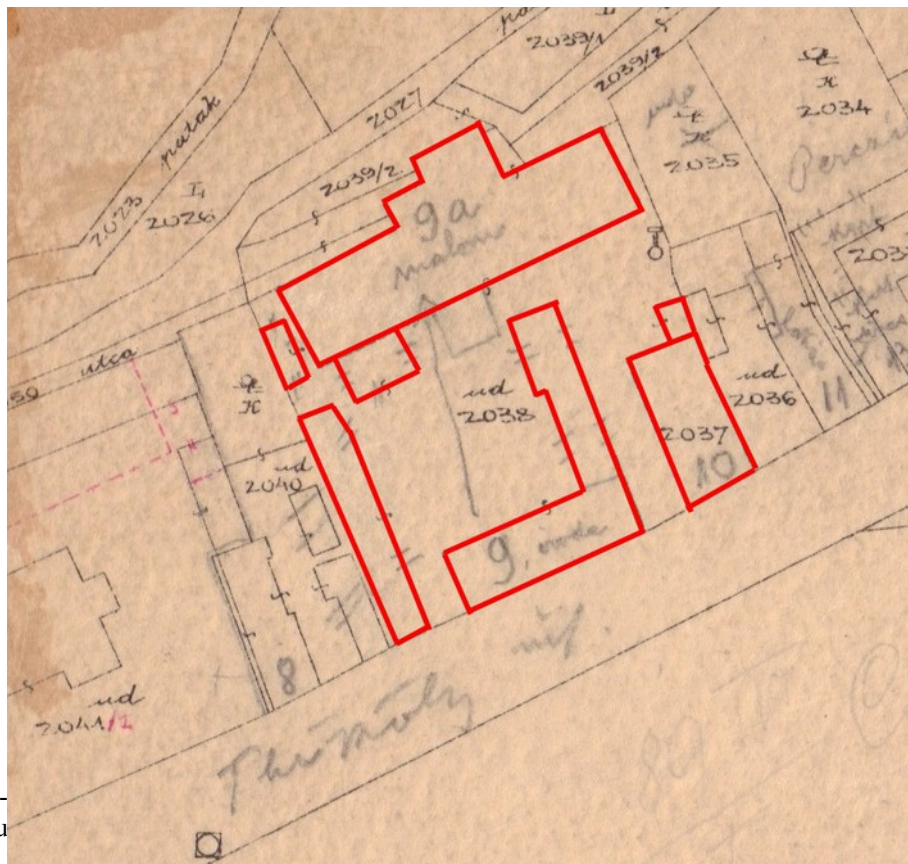


foto 29- harta cadastrală din 1913-
detaliu

Două fotografii- una din 1915 și una din 1918- ne arată moara din plan mai apropiat sau mai îndepărtat, dar în amândouă apare Săsarul cu un mic ponton de lemn în dreptul morii. Nu știm în ce scop fusese el construit, dar prezența sa în acel punct ne face să credem că servea într-un fel morii.

În cea din 1915 (foto 30¹⁹) vedem pontonul, fațada casei de la stradă care există parțial și azi, iar în fundalul șirului de case vedem o clădire ceva mai înaltă cu calcan lateral; vom reveni asupra acestei clădiri care pare a fi fost "Vechea Moară Farkas" pe care am menționat-o anterior. Mai observăm în această fotografie capătul coșului de fum deasupra copacilor, iar pe malul sudic al Săsarului- actuala clădire administrativă a Muzeului Județean de Istorie și Arheologie.

Fotografia din 1918 (foto 31²⁰) este prima imagine clară, detaliată a întregului ansamblu al morii. Se observă bine diferența între vechiul corp al morii și extinderea sa din partea stângă: corpul vechi are ferestre înalte, dreptunghiulare în timp ce extinderea are ferestre mici, pătrate. Îmbinarea între corpuri este marcată de vechiul calcan, pe care au fost executate două coșuri. Observăm precizia cu care s-au copiat elementele vechiului acoperiș pe cel nou (coșuri, lucarne) și mai observăm că învelitoarea este din tablă fălțuită și are același colorit (gri, deci era vorba de tablă de zinc), ceea ce arată că, o dată cu extinderea clădirii în 1908, arendașul Steinfeld refăcuse integral învelitoarea clădirii.

De altfel, pe diversele fotografii executate de la finalul sec. XIX până în perioada interbelică, acoperișul morii apare ba colorat gri, ba colorat cărămiziu; deoarece e imposibil ca acoperișul să fi fost din tablă în 1918 și din țiglă în 1920, apoi iar din tablă în 1935, credem că sunt posibile două variante de explicație: ori artiștii care prelucrau cărțile poștale și pictorii colorau imaginile în cărămiziu în mod intenționat, părăndu-li-se prea stridentă tabla, ori tabla a fost la un moment dat vopsită în cărămiziu, așa cum este, de altfel, și azi.

19 sursa foto: delcampe.net

Mai observăm în imaginea din 1918 că locuințele din curtea morii cumpărate de Steinfeld în 1911 erau în continuare pe poziții, dar erau în stare foarte proastă (se poate vedea că acoperișul casei din extremitatea dreaptă a imaginii era reparat sumar, iar acoperișul cantinei morii era în stare proastă). De asemenea, comparând cele două fotografii- cea din 1915 și cea din 1918 (*foto 30, 31*)- remarcăm că în 1915 era deja realizată linia electrică pe malul sudic al Săsarului, pe lângă Monetărie, iar în 1918 fusese realizată și linia electrică de pe malul nordic, pe lângă Moară (am văzut-o și în pictura lui Ferenczy Valér- *foto 27*).

foto 30- Săsarul și
malurile sale în dreptul
Morii- 1915

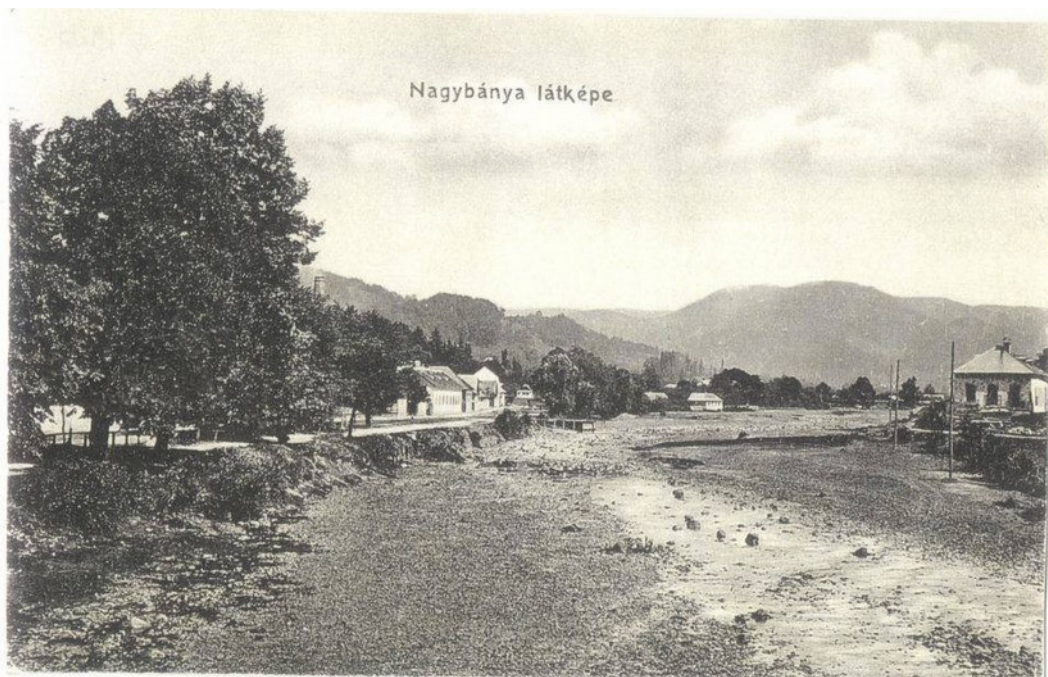


foto 31-
Moara și malul
Săsarului- 1918



Pe un înscris din 25 aprilie 1918 remarcăm antetul morii: clădirea morii este reprezentată cu proporții ușor exagerate astfel încât să pară mai impozantă (*foto 32*). Remarcăm că întreprinderea nu se mai numește "Steinfeld Mór și Fiul", ci "Steinfeld Béla- Morărit Industrial", ceea ce înseamnă că bătrânul Steinfeld decedase între 1911 și 1918, iar fiul preluase întreaga afacere.



foto 32- antetul Morii Steinfeld pe o scrisoare din 1918

În 1923, Steinfeld Béla cumpără și proprietatea din vecinătatea vestică a morii, adică terenul și casa d-nei Pap Rozalia (nr. cad. 2040). Este evident că morarul Steinfeld avea planuri de creștere a afacerii, din moment ce extinsese moara în 1908 în calitate de arendaș, apoi cumpărase moara și vecinătățile sale estice în 1911, achitase ipotecile pe moară în 1913 și 1914, iar în 1923 cumpăra și vecinătatea vestică²¹.

Aproximativ din perioada 1932-1935 datează o fotografie care circulă cu descrierea: "*Incendiu la moara Steinfeld*" (foto 33²²). Dacă privim cu atenție această fotografie, descrierea reală a momentului pare a fi, mai degrabă, un exercițiu de stingere a incendiilor la o altă moară, probabil moara Almer. Vedem în fotografie pompieri în uniformă și știm că în 1932 s-a înființat corpul pompierilor din Baia Mare, deci pompierii din imagine ar putea fi noii pompieri profesioniști într-un exercițiu de pregătire; este posibil, chiar, ca fotografia să fie una de promovare a corpului pompierilor nou-înființat. Atmosfera din fotografie e relaxată, pompierii sunt calmi, grupați în jurul tulumbelor, parcă anume pentru fotografie. Nu mai puțin de cinci pompieri sunt urcați pe scările de incendiu, stând nemișcați cu fața spre fotograf- poziție care indică, de asemenea, o "punere în scenă" anume pentru fotografiere. În dreapta imaginii, la fereastra de la etaj se vede un muncitor care privește curios "intervenția". Nu se vede nicăieri fum, iar pozițiile nemișcate ale pompierilor nu sugerează agitația specifică unui incendiu real.

Dacă am admite că e vorba de Moara Steinfeld, judecând după forma ferestrelor, exercițiul s-ar putea petrece în dreptul corpului din 1908, dar starea extrem de proastă a tencuielii exclude o vechime de doar 24 de ani pentru această clădire. Excludem că e vorba de corpul vechi al Morii Steinfeld, deoarece lipsesc ferestrele cu arcade de la parter. Din fericire, ne lămurește cornișa prezentă în partea de sus a fotografiei- e vorba despre o clădire P+1, nicidecum P+2 așa cum era Moara Steinfeld. Așadar, scena se petrece la o altă moară, posibil la corpul vechi al Morii Almer de pe str. Victoriei.

Totuși, în contextul discuției despre pompieri, trebuie să precizăm aici că absolut nimic din structura Morii Steinfeld nu sugerează că ar fi suferit vreodată un incendiu (nu sunt prezente urme de materiale de construcții calcinate, nu există vreo atestare documentară a unui incendiu sau a unei refaceri de părți de clădire ce ar fi putut fi afectate de un eventual incendiu), ceea ce este absolut uimitor în condițiile în care tot interiorul clădirii este executat din lemn, iar aici se manipulau cantități enorme de făină despre care e binecunoscut faptul că la temperaturi mari prezintă risc ridicat de explozie. O asemenea siguranță a clădirii nu se putea obține decât în condiții stricte de disciplină în

21 informații din arhiva Oficiului de Cadastru și Publicitate Imobiliară Maramureș

22 sursa imaginii: Muzeul de Istorie și Arheologie Maramureș

manipularea materiei prime și produselor, ceea ce înseamnă că la moara Steinfeld trebuie să se fi aplicat cu grijă reguli de siguranță valabile și azi.



foto 33-
exercițiu de stingere a
potențialelor incendii-
probabil la Moara
Almer

Din această perioadă- mai exact din 1931- datează pictura lui Ziffer Sándor la care ne-am mai referit și care se numește "Moara Veche" (foto 34). Lucrarea se numește "Moara Veche" și reprezintă clădirea mai înaltă cu calcane laterale pe care am văzut-o în perspectiva din 1915, în fundalul șirului de case ce pornește de la Moara Steinfeld (foto 29). Clădirea se afla la câteva numere spre est față de Moara Steinfeld și pe planul cadastral din 1913 nu apare notată ca moară, așadar ea nu mai funcționa ca moară în 1913. Totuși, este evident că în memoria colectivă ea rămăsese ca "Moara Veche" și am luat în considerare posibilitatea ca aceasta să fi fost "Vechea Moară Farkas" menționată în 1880, ce va fi fost abandonată după construirea noii mori cu aburi. Această clădire va apărea și pe fotografii în perioada interbelică (de ex. în 1935- v. foto 35²³) până în perioada comunistă și va fi demolată înainte de 1960.

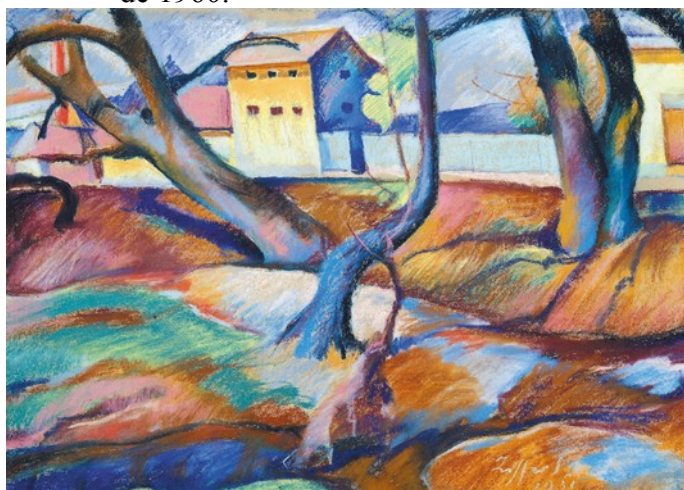


foto 34- "Moara Veche"- Ziffer Sándor, 1931



foto 35- detaliu foto din 1935 cu Moara Steinfeld și "Moara Veche"

O panoramă din iarna anului 1940 ne arată toată incinta morii, precum și vecinătățile: actualul sediu al Casei Căsătoriilor și Casa Teleki (foto 36). Se vede casa-cantină de la stradă, fosta casă a familiei Pap cumpărată de Steinfeld Béla în 1921, diverse anexe care ocupă curtea, casele din vecinătatea estică cumpărate de Steinfeld în 1911, pontonul pe Săsar și, bineînțeles, clădirea și coșul morii. Un detaliu important: în dreptul casei Teleki a apărut un dig, așadar începuseră lucrări de regularizare a cursului Săsarului. Apare în această imagine și clădirea pe care am numit-o, conform

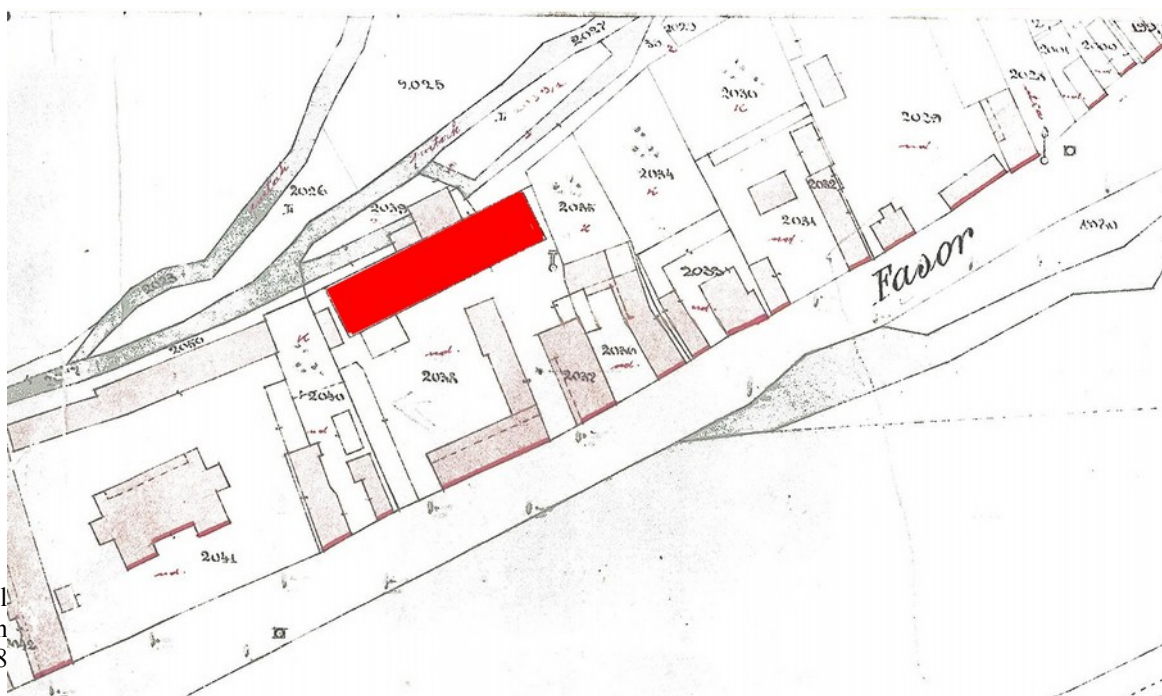
23 sursa imaginii: post-card.hu

lucrării lui Ziffer, "Moara Veche": este ultima clădire din șirul de case de la str. Minerilor care se vede în extremitatea dreaptă a fotografiei.



foto 36- iarna anului
1940

Harta cadastrală din 1938 ne arată o situație nu mult diferită de cea din 1913: contururile clădirilor sunt nemodificate. Vedem la nr. cad. 2033 clădirea mai mică a așa-numitei "Mori Vechi" (foto 37²⁴).



În 1944, o notiță din cartea funciară reprezintă finalul Morii Steinfeld, sfârșitul unei afaceri de familie întinse pe cel puțin două generații: "*Intr: 1944 aprilie 27în conformitate cu ordinul regal 1600/1944 s-a făcut notificarea : proprietarul este evreu*". Această notiță laconică ascunde îngrozitoarea realitate a Decretului-lege al Consiliului de Miniștri Regal Ungar nr. 1600 din 16 aprilie 1944, care obliga la sechestrarea întregii averi a cetățenilor evrei, fără excepții. Este ultima înscriere referitoare la Steinfeld Béla; acesta a decedat la scurt timp după sechestrarea morii și a fost înmormântat în cimitirul evreiesc din Baia Mare.

Din 1944 datează o altă panoramă asupra orașului în care vedem Moara Steinfeld și Moara Veche (detaliu în *foto 38*²⁵), iar o pictură din 1948 a lui Ziffer ne arată din nou Moara Veche (*foto 39*).



foto 38- Moara Steinfeld și Moara Veche în 1944

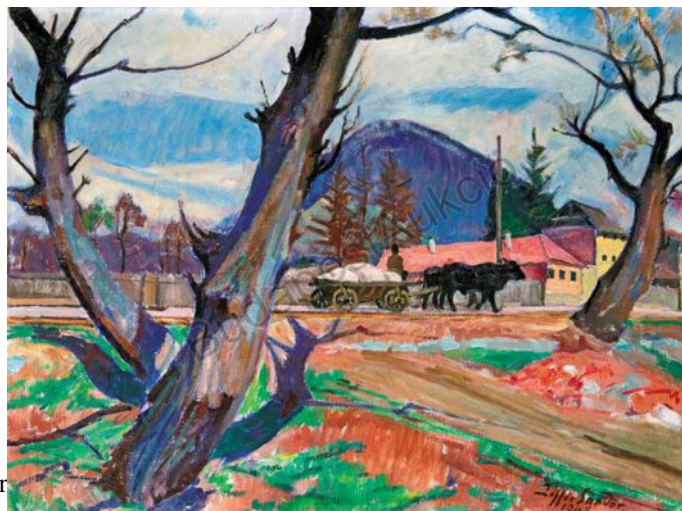


foto 39- Moara Veche în 1948- Ziffer

Trebuie menționată aici și evoluția orașului în paralel cu evoluția morii, pentru că perioada interbelică a adus transformări importante: strada Thököly (Minerilor) a fost pietruită, iar pe malul Săsarului a apărut calea ferată, ceea ce a obligat la realizarea de diguri și terasamente în anumite zone- v. *foto 40*, *41*²⁶, *42*, *43*.



foto 4038- pictură a lui Mikola András din perioada interbelică- str. Minerilor este deja pietruită

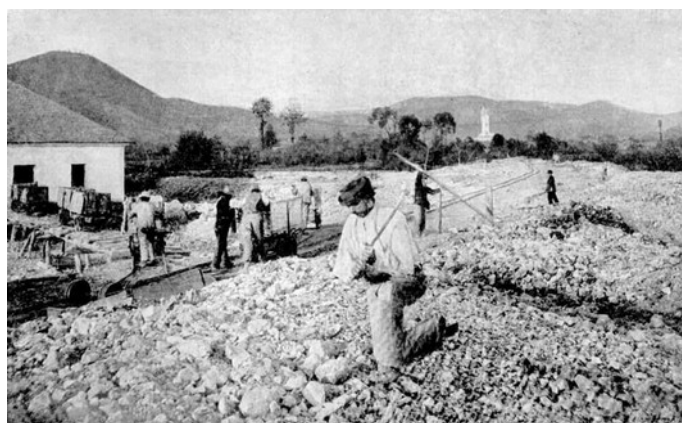


foto 41- construirea căii ferate și regularizarea Săsarului

25 sursa: delcampe.net

26 sursa: banyavidek.ro

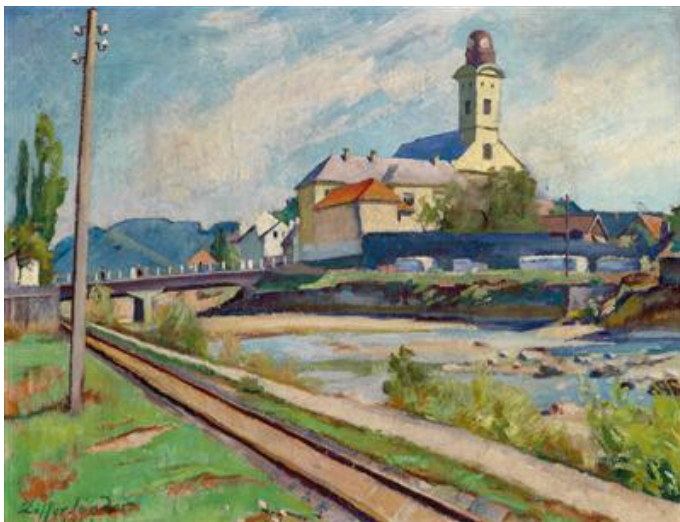


foto 43- Săsarul în perioada interbelică

foto 42- calea ferată de pe malul Săsarului- Ziffer, 1944

În 1947 este înscrisă în cartea funciară întabularea tuturor proprietăților lui Steinfeld- inclusiv a morii- pe numele moștenitorilor acelui Farkas care a dat numele vechii mori. Aceștia sunt: Sipos György; Santa Jozsef; Farkas Wilhelm domiciliat în Budapesta; Farkas Adalbert domiciliat în Budapesta; Farkas Fani măritată Adler Samu, domiciliată în Budapesta; Farkas Maria măritată Fehér András, domiciliată în Budapesta; Neuman Irenka măritată Levy Aladar Wolf, domiciliată în Budapesta.

Întabularea pe numele moștenitorilor Farkas este contestată în instanță- fără succes- de fiica lui Steinfeld Bela, d-na Steinfeld Judita Iolanda măritată Rockenstein Lajos²⁷.

După război, moara este înglobată în Întreprinderea de Industrie Locală, o cooperatie forțată a firmelor cu diverse profiluri de producție sub conducerea consiliului local.

O panoramă din 1960 și o alta din 1965 ne arată moara așa cum o vedem azi, dar mica moară veche de alături a dispărut (v. detalii în *foto 44, 45*²⁸).



foto 44- detaliu de panoramă- 1960



foto 45- detaliu de panoramă- 1965

În 1968 moara este naționalizată, iar dreptul de proprietate al moștenitorilor Farkas se transferă Statului Român²⁹. Se înființează Întreprinderea de Morărit și Panificație.

În perioada comunistă, clădirea este modificată. Ceea ce nu reușise să facă Steinfeld Béla- să extindă moara și pe terenurile învecinate, cumpărate în 1911 și 1921- face statul comunist: spre vest se adaugă o extindere în formă de "L", spre nord apare silozul din beton; în interior se fac modificări necesare re tehnologizării. În curte dispar unele anexe și apar altele; se păstrează clădirea veche (corpul

27 informații extrase din arhiva Oficiului Național de Cadastru și Publicitate Imobiliară Maramureș

28 sursa imaginilor: Muzeul Județean de Istorie și Arheologie Maramureș

29 informații extrase din arhiva Oficiului Național de Cadastru și Publicitate Imobiliară Maramureș

dinainte de 1867 și extinderea din 1908) și casa de la stradă (*foto 46*³⁰). Clădirea aparține Cooperativei "Gutinel", iar în clădirea învecinată- actuala Casă a Căsătoriilor- funcționează sediul Întreprinderii de Morărit. Judecând după sistemul constructiv, credem că aceste extinderi au fost executate în jurul anului 1975.

Mai observăm pe această hartă că, o dată cu amenajarea ștrandului, a dispărut pâraul Ferneziu.

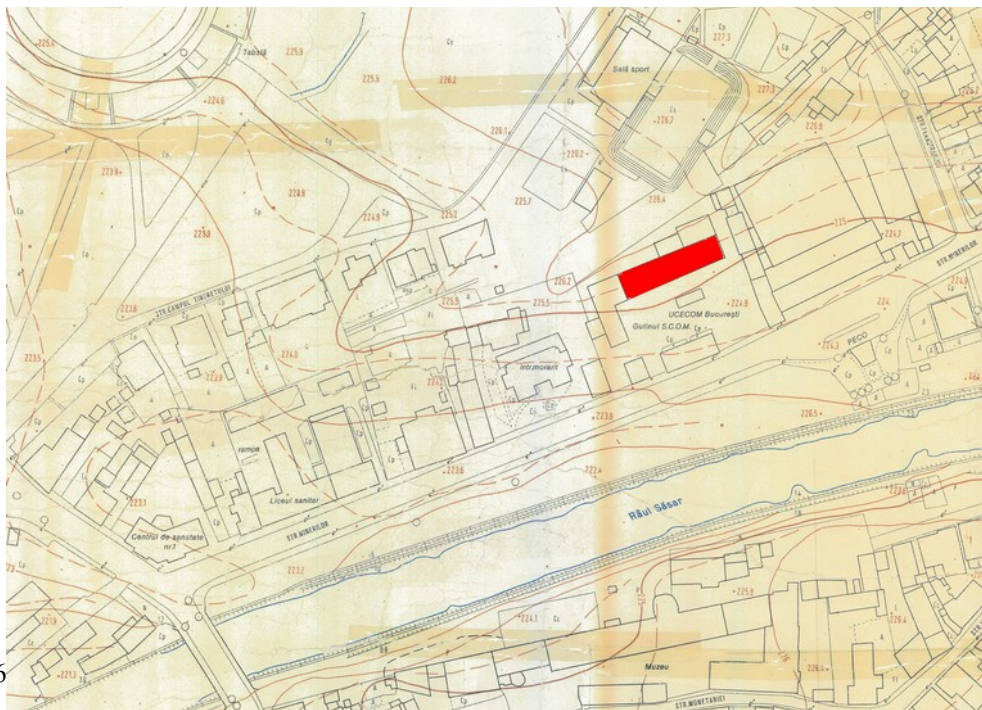


foto 46- harta din 1986

În 1990, "Întreprinderea de morărit" se transformă în s.c. "Morărit și Panificație" s.a. Până în 1995 au loc restructurări și privatizări, după care bunurile întreprinderii încep să se vândă.

Începând cu 2003 în clădire se succed diverse afaceri (confecții metalice, croitorie) care necesită alt tip de spațiu decât o moară, astfel încât proprietarii încep să vândă utilajele morii. Am recuperat din arhiva unui site de publicitate două fotografii cu utilaje originale germane de la începutul sec. XX, vândute din fosta Moară Steinfeld în 2005 (*foto 47, 48*).



foto 47- echipament original scos la vânzare



foto 48- echipament original scos la vânzare

În prezent, clădirea nu mai are nici o funcțiune. Actualul proprietar, s.c. "Chilia" s.r.l., intenționează să evalueze oportunitățile de investiții în clădire în funcție de valoarea sa istorică. Pe harta actuală a orașului vedem că în continuare curtea este parazitată de anexe aflate în stare proastă (de exemplu, depozitul construit în perioada comunistă în centrul curții sau anexele de pe laterala estică aflate în stare de colaps)- v. *foto 49*³¹.



foto 49- harta actuală

5. DESCRIEREA CLĂDIRILOR ȘI STAREA LOR ACTUALĂ DE CONSERVARE

5.1. MOARA

Rezumăm în cele ce urmează evoluția clădirii morii cu ajutorul unor scheme suprapuse peste piesele releveului³²- v. *foto 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56*.

Vom lua în considerare următoarele etape constructive conform evoluției stabilite în capitoul anterior:

- **Etapa 1**- primul corp al morii existent deja în 1867. Am arătat că a fost construit anterior, probabil în jurul anului 1860, dar prima datare certă este prezența pe harta din 1867, așa că vom data generic acest corp de clădire ca fiind din **1867**.

- **Etapa a 2-a**- extinderea dintre 1905 și 1910. Conform informațiilor din cartea funciară, clădirea a fost întărită în 1908, așa că vom lua în considerare anul **1908** ca dată a finalizării extinderii.

- **Etapa a 3-a**- extinderea din perioada comunistă. Am arătat că moara fusese naționalizată în 1968 și a doua extindere avusese deja loc în 1986, iar după evaluarea tehnicii constructive și prin comparație cu alte clădiri ale perioadei, am apreciat că această extindere a avut loc în jurul anului **1975**, așa că vom lua în considerare acest an pentru datarea acestei etape constructive.

³¹ sursa: Google Earth

³² releveul complet ne-a fost pus la dispoziție de către firma întocmitoare, s.c. "Anchor Studio" s.r.l.

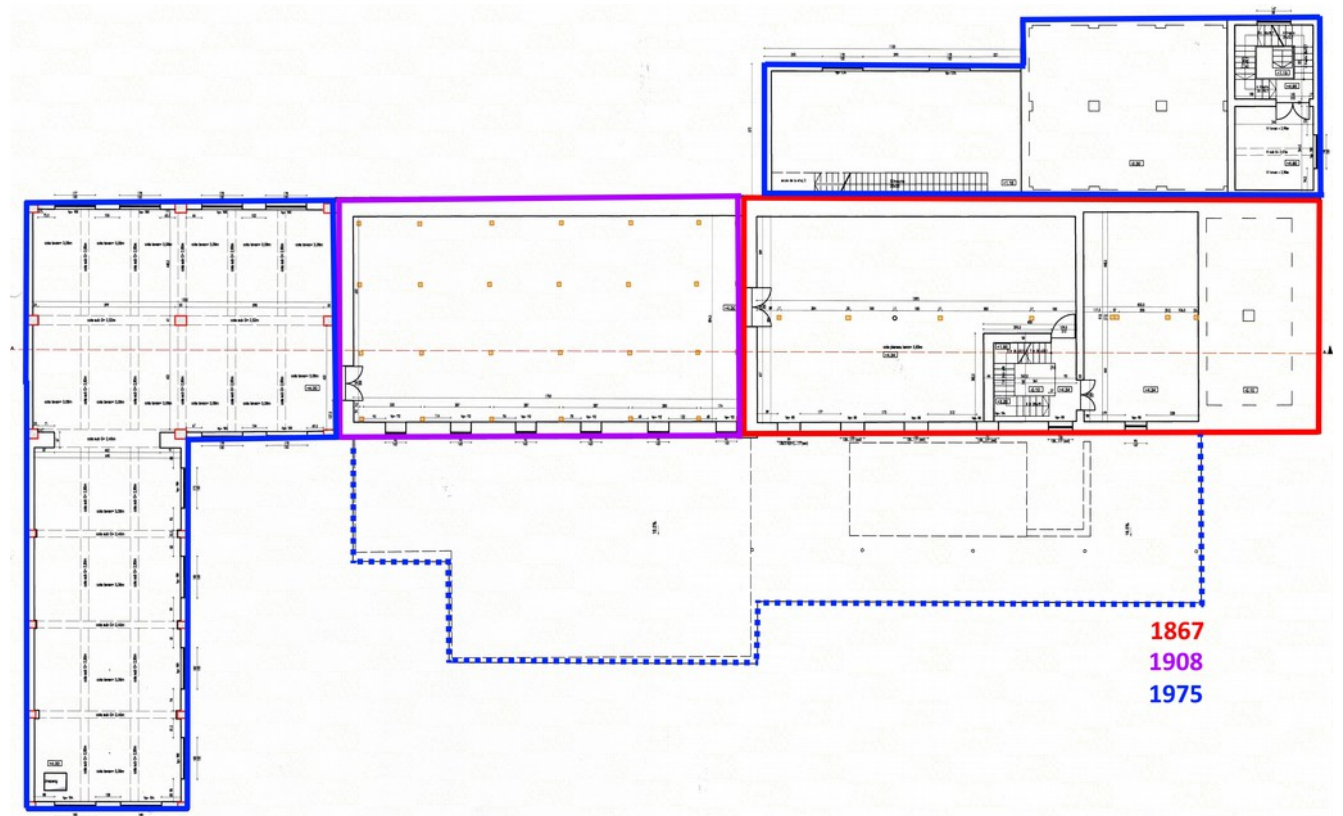
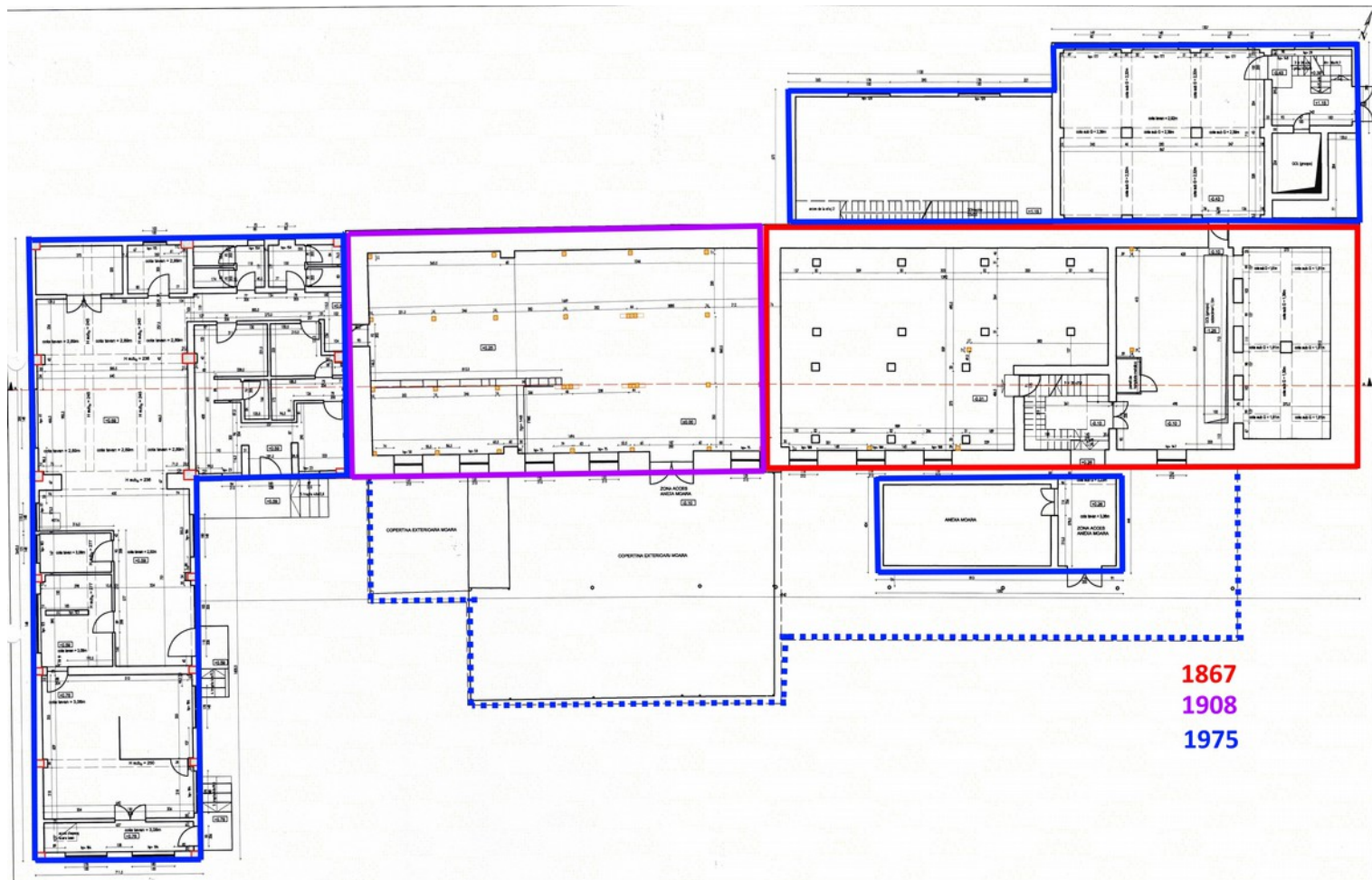


foto 51- releveul etajului cu marcarea etapelor constructive

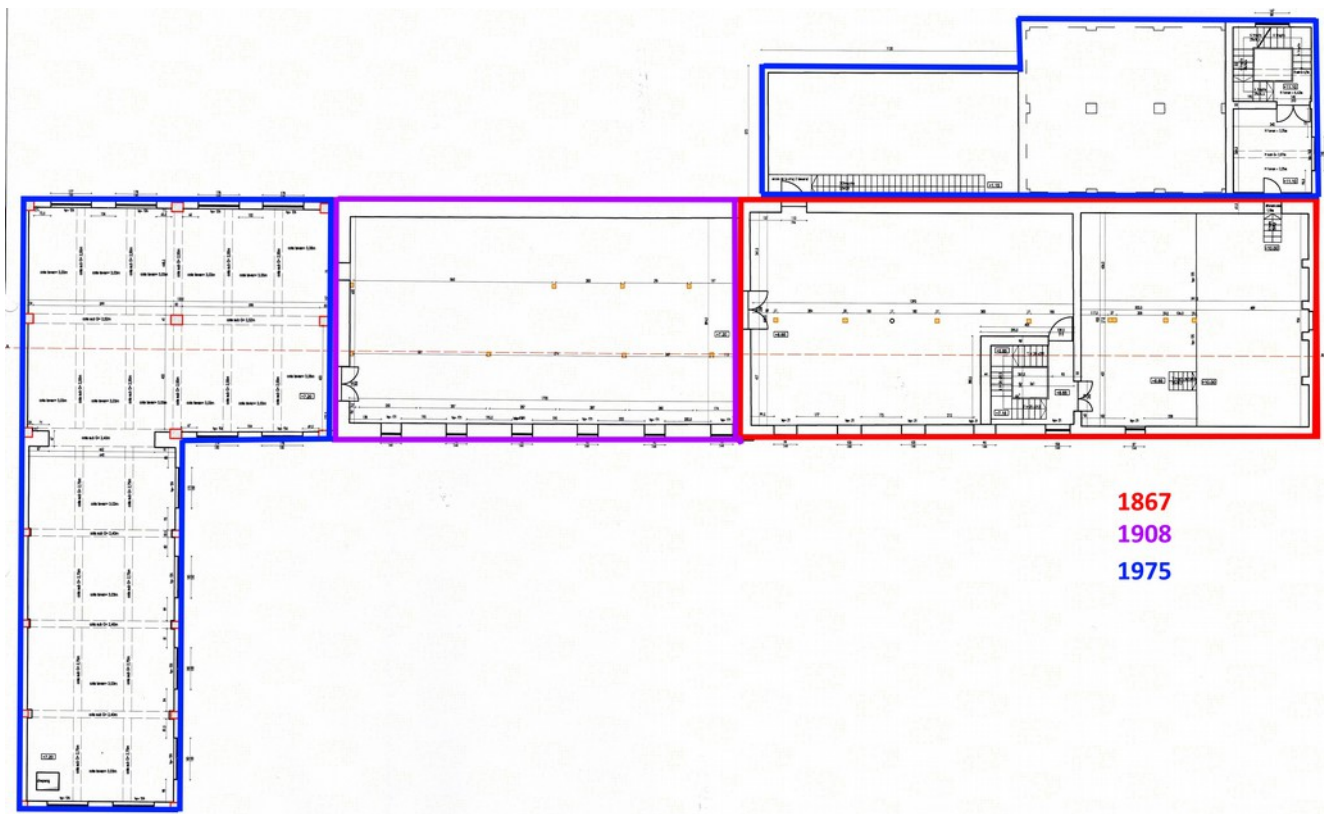


foto 52- relevuul mansardei cu marcarea etapelor constructive

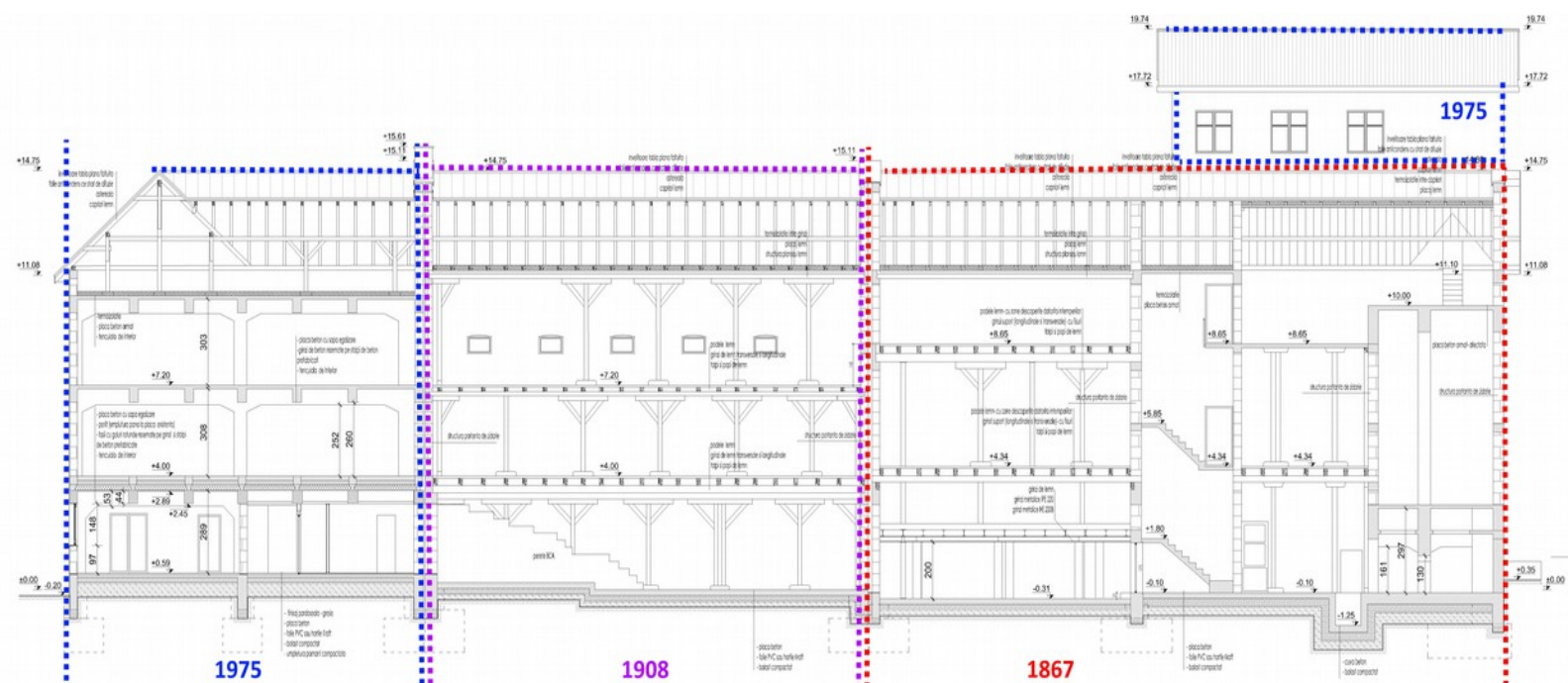


foto 53- secțiune longitudinală- relevu cu marcarea etapelor constructive

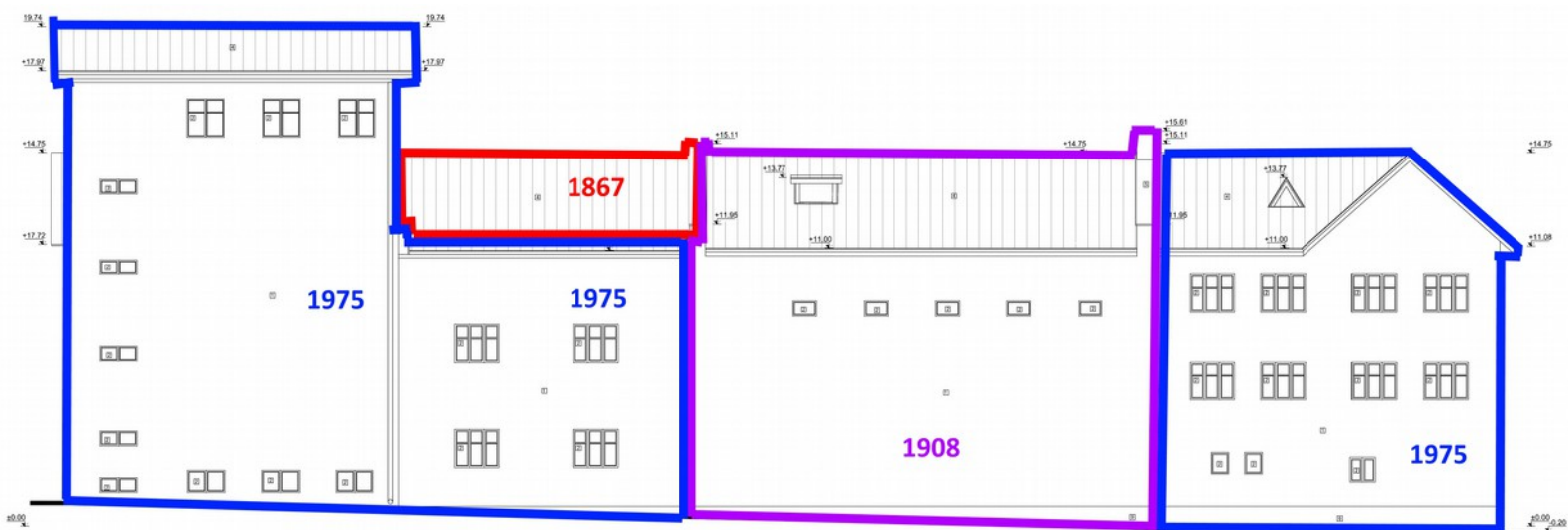


foto 54- fațada nord- relevu cu marcarea etapelor constructive



foto 55- fațada est- relevu cu marcarea etapelor constructive

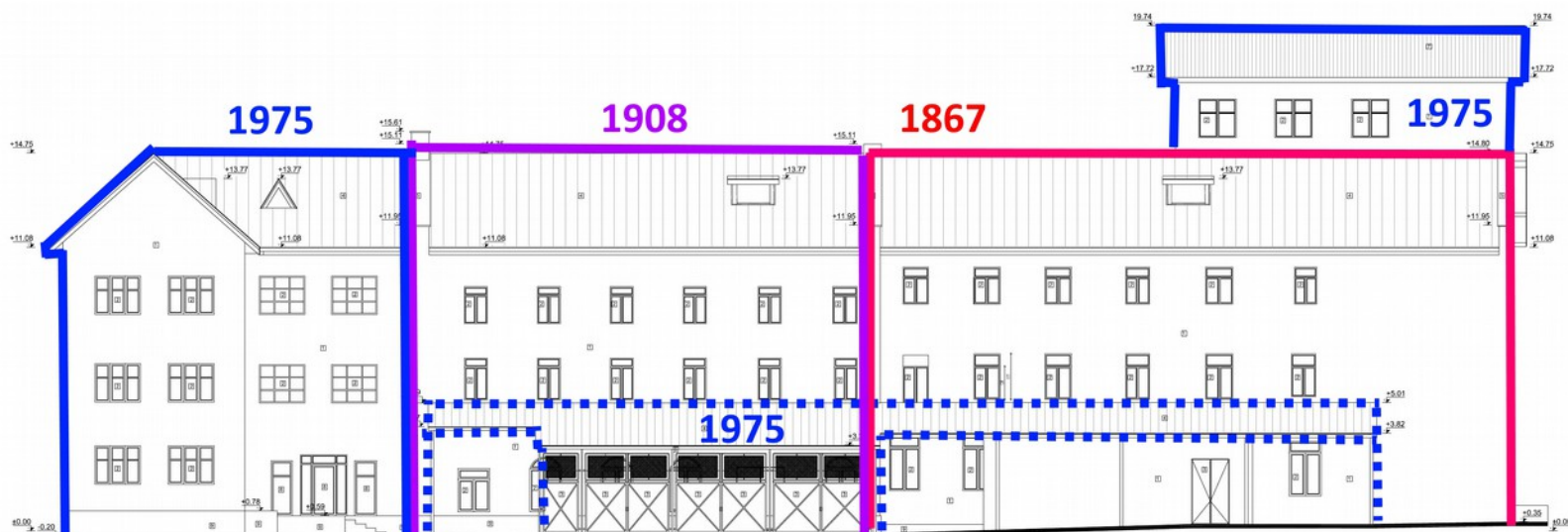


foto 56- fațada sud- relevu cu marcarea etapelor constructive

Precizăm că din descrierea ce urmează lipsește descrierea subsolului, acesta fiind inaccesibil din cauză că este parțial surpat în zona de acces. Din același motiv el nu a fost relevat și nici expertizat tehnic, deci nu cunoaștem în acest moment starea sa reală. Ceea ce știm cu certitudine este că el se întinde sub ambele corpuri de clădire istorice.

De asemenea, lipsește descrierea șarpantei; podul clădirii este și el inaccesibil din cauza degradării avansate a învelitorii, a unor elemente de șarpantă și a planșeului, fapt care a obligat la punerea în siguranță a utilizatorilor prin blocarea accesului.

Așadar, construcția clădirii a început puțin înaintea anului 1867, când a fost construit primul corp din cele care se mai văd azi (*foto 57*). Clădirea e destul de puțin vizibilă din cauza adaosurilor apărute în perioada comunistă.



foto 57- corpul de clădire construit înainte de 1867, parazitat de adaosuri din perioada comunistă

Este construit cu zidărie portantă mixtă din blocuri de piatră spartă și cărămidă (*foto 58*). Structura interioară este din lemn, alcătuită din stâlpi, contravântuiri și grinzi de lemn, cu planșee din scânduri; în acest corp există un singur rând de stâlpi în axul central al clădirii, iar grinzile de lemn sprijină pe ziduri (*foto 59*). La mansardă este vizibilă șarpanta originală sprijinită pe arbaletrieri pornind de la nivelul pardoselii (*foto 60*). Șarpanta este deosebit de frumoasă, un exemplu de structură de lemn pentru deschideri și volume mari.

În toate fotografiile istorice se văd ferestre dreptunghiulare având aceleași proporții ca cele de azi. Totuși, la interior se vede că golurile sunt încheiate în arc la partea superioară (*foto 59*), iar golul de deasupra ferestrelor dreptunghiulare este umplut cu cărămidă- tehnică răspândită în epocă, de altfel; tâmplăriile originale nu mai există, moara având azi ferestre metalice montate în perioada comunistă.



foto 58- zidăria de piatră și cărămidă a corpului vechi



foto 59- structura planșeului și golurile cu arcade

La parter există câteva goluri încheiate în arc ale căror ferestre urmează conturul curb (*foto 61*). Tâmplăriile lor sunt metalice ca toate celelalte, astfel că nu știm cum au arătat aceste ferestre înainte de înlocuirea tâmplăriilor.



foto 60- arbaletrierii din mansardă



foto 61- golurile cu arcade de la parter

Corpul din 1908 este clădit din zidărie mixtă- piatră cu cărămidă- la parter, iar etajul este doar din cărămidă (*foto 62*). Structura interioară de lemn este formată și ea din stâlpi, contravântuiri și grinzi, iar planșeele sunt din lemn; spre deosebire de corpul din 1867, aici stâlpii sunt dispuși pe patru rânduri: două adosate pereților și două în câmp, dispuse simetric față de axul clădirii. Grinzile și planșeele sprijină pe acești stâlpi, nu pe zidărie (*foto 63*)- la etajul 1, iar la etajul 2 sprijină pe pereți la fel ca în corpul 1. Aici nu este vizibilă șarpanta în mansardă așa cum se poate vedea în corpul 1.



foto 62- zidărie de cărămidă la mansarda corpului 2



foto 63- structura din lemn a corpului 2

Am arătat că în această etapă constructivă Steinfeld Béla a extins moara și a refăcut învelitoarea corpului vechi deodată cu executarea învelitorii peste corpul nou. Fotografiiile vechi arată că lucarnele și coșurile extinderii au copiat lucarnele și coșurile clădirii vechi- e demnă de respect această preocupare pentru estetica clădirii, dacă ne gândim că era o clădire industrială la care esențială era, totuși, funcționalitatea. Azi, lucarnele decorative din fotografiile istorice nu mai există și credem că a existat o etapă de refacere a învelitorii într-un moment din perioada 1950-1965, adică înainte de construirea extinderii din 1975. Spunem asta deoarece este evidentă diferența de vechime între învelitoarea din tablă de zinc dublu fălțuită și vopsită cărămiziu a corpurilor 1 și 2 (etapele 1867 și 1908) și învelitoarea de tablă zincată fălțuită a corpului 3 (etapa 1975)- v. *foto 64*; verificând succesiunea prezentată anterior a fotografiilor istorice, descoperim că abia în panorama din 1960 (*foto 44*) se poate observa prima oară dispariția lucarnelor.



foto 64- învelitori diferite pe corpurile de clădire



foto 65- golurile originale păstrate la etaj

Am mai menționat că imaginile istorice nu ne ajută să elucidăm succesiunea materialelor de învelitoare, deoarece învelitoarea apare succesiv ba gri, ba cărămizie. Cel mai probabil, prima învelitoare a corpului din 1867 a fost din țiglă și a fost înlocuită în 1908 cu tablă; în fotografia detaliată din 1918 (*foto 30*) clădirea era deja acoperită cu tablă. Este posibil ca unii artiști care au reprezentat ulterior clădirea- fie pictori, fie autori de cărți poștale- să fi considerat prea strident acoperișul de tablă al morii și să-l fi reprezentat din acest motiv colorat în cărămiziu.

Ferestrele corpului din 1908 au păstrat același ritm al ferestrelor corpului vechi, dar erau mult mai mici decât cele vechi. Azi, ferestrele clădirii sunt înalte și dreptunghiulare (v. *foto 63*). Pentru a afla momentul în care golurile au fost modificate, verificăm din nou succesiunea fotografiilor istorice și observăm că în panorama din 1965 (*foto 45*), moara încă avea ferestrele originale mici. Așadar, modificarea ferestrelor trebuie să fi avut loc în cea de-a doua etapă de extindere (1975), moment în care s-au montat tâmplăriile metalice care se văd azi. Pe fațada nordică, la etajul 2, se păstrează un rând de ferestre din cele originale mici: acestea sunt încheiate cu arcade la partea superioară pe interior, la fel ca ferestrele corpului vechi (v. *foto 65* de mai sus).

Extinderile din 1975 (corpul lateral și turnul de pe fațada nordică) sunt executate din zidărie de cărămidă pe cadre de beton armat cu planșee de beton armat (*foto 66*). Golurile sunt mult mai mari datorită sistemului constructiv pe cadre. Spre sud s-a construit un depozit din beton în centrul curții (*foto 67*) și câteva alte depozite care parazitează fațada sudică. Noile tehnologii constructive au permis construirea turnului dinspre nord, cu înălțime pe trei niveluri (*foto 68*).



foto 66- hală în corpul din 1975



foto 67- depozite pe fațada sudică

foto 68- depozitul pe trei niveluri adăugat în 1975 pe latura nordică a clădirii

În perioada comunistă au avut loc numeroase intervenții asupra clădirii, nu doar extinderile, înlocuirea învelitorii și modificarea ferestrelor corpului 2.

Intervențiile au fost necesare pentru re tehnologizarea morii; în corpul vechi încă sunt prezente utilajele din perioada comunistă și observăm că ele au avut nevoie de adăugarea unor structuri metalice pentru a putea fi susținute. Pentru montarea acestor structuri s-au folosit soluții ingenioase de rezemare pe pereții morii și nu pe planșeu, fiind evident pentru inginerii anilor 70' că planșeul de lemn nu va suporta o încărcare atât de mare (*foto 69*). De asemenea, a fost necesară străpungerea planșeelor cu conductele de transport al sorturilor de făină (*foto 70*).



foto 69- structuri metalice în consolă pentru susținerea utilajelor



foto 70- conductele de transport a sorturilor de făină

Nevoia de consolidare a clădirii pentru a face față utilajelor a dus la apariția unor stâlpi de beton la parter (*foto 71*).

În partea dreaptă a corpului vechi (1867) a fost necesară refacerea integrală a structurii prin desfacerea planșeelor din lemn și construirea unui compartiment pe două niveluri cu pereți din beton pentru a asigura relația cu turnul adosat în partea de nord a clădirii (v. *foto 73*). O parte a corpului vechi a fost consolidată cu stâlpi de beton și grinzi metalice pentru a face față încărcării utilajelor montate în perioada comunistă; scara de acces între niveluri a fost reconstruită din beton și închisă între pereți de cărămidă.

În corpul intermediar (1908) se observă lipsa unor stâlpi de lemn, probabil demontați pentru a face loc unor utilaje care azi au dispărut (*foto 72*). Totodată, se observă că au avut loc și alte intervenții- unele salutare, cum ar fi înlocuirea unor scânduri la planșee (*foto 73*), altele greșite- cum ar fi întreruperea unei grinzi pentru a face loc unui chepeng (*foto 74*).



foto 71- structură de beton și metal la parter



foto 72- în prim-plan se vede poziția unui stâlp lipsă



foto 73- porțiuni mari de planșee au fost refăcute



foto 74- grindă tăiată pentru a face loc unui chepeng

Și la exterior, starea clădirii este una proastă; finisajele sunt degradate din două motive: pe de o parte, starea gravă a învelitorii care a permis scurgerea apei pe fațade; pe de altă parte, reparațiile inabile din perioada comunistă care s-au făcut prin adăugarea de tencuieli de ciment peste tencuielile organice originale (*foto 75*).

foto 75- tencuieli degradate pe fațada estică a clădirii



Starea fizică generală a clădirii este medie, cu degradări specifice clădirilor cu acoperiș deteriorat (*foto 76*).



foto 76- imagine generală a clădirii morii

În continuare, stabilim valoarea clădirii printr-o evaluare sumară utilizând criteriile din Ordinul 2682/2003 al MCC, Cap. III, Art. 7-12.

a) criteriul vechimii

Am arătat că cel mai vechi corp al morii a fost construit înainte de 1867, aşadar s-ar încadra la calificativul "VALOARE MARE". El păstrează amplasamentul original, volumetria originală, raportul plin-gol şi anvelopa originală din zidărie portantă mixtă de piatră spartă şi cărămidă.

Intervenţiile ulterioare construirii au fost:

- înlocuirea învelitorii originale de ţiglă cu învelitoare de tablă în 1908, apoi înlocuirea acestora din nou între 1950-1960, moment în care au dispărut toate lucarnele decorative;
- înlocuirea completă a tâmplărilor originale de lemn cu tâmplării metalice inexpressive în perioada comunistă;
- înlocuirea unor suprafeţe din planşeele originale de scânduri;
- intervenţiile structurale din perioada comunistă necesare re tehnologizării- adică adăugarea de stâlpi de beton şi grinzi metalice pe porţiuni din parter (fără desfacerea structurii originale de lemn), adăugarea de structuri metalice la mansardă pentru susţinerea utilajelor suspendate (fără afectarea frumoasei şarpante originale de lemn), defacerea planşeele de lemn pentru construirea turnului interior pe două niveluri în extremitatea estică a clădirii (cu păstrarea stâlpilor şi grinzilor originale de lemn şi adăugarea structurii de beton/ metal), străpungeri ale planşeele pentru tubulatura de transport a făinii, construirea casei scării cu beton armat şi închidere din zidărie de cărămidă;
- dispariţia echipamentelor tehnice originale- fie înlocuite în perioada comunistă, fie vândute în perioada post-comunistă;
- intervenţiile la finisaje- adăugarea straturilor de tencuieli din ciment peste straturi de tencuieli organice, fapt care a provocat exfolierea tencuielilor pe suprafeţe mari.

Intervenţiile nu au modificat semnificativ arhitectura clădirii, ea având azi într-o proporţie covârşitoare imaginea şi structura originală, aşadar calificativul valoric final pentru acest corp de clădire este "**VALOARE MARE**".

Corpul intermediar a fost construit în 1908, deci s-ar încadra la calificativul "VALOARE MEDIE". Corpul de clădire se află pe amplasamentul original şi păstrează anvelopa originală din zidărie mixtă (piatră+cărămidă), precum şi sistemul structural interior format din stâlpi/ grinzi/ planşee de lemn. Şi în acest caz, valoarea este ponderată de intervenţiile ulterioare:

- înlocuirea învelitorii originale între 1950-1960, cu renunţarea la micile lucarne decorative;
- modificarea totală a gurilor de pe faţada sudică în anii '70 ai perioadei comuniste, prin copierea dimensiunilor şi ritmului gurilor de pe corpul vechi; imaginea gurilor originale se mai poate vedea la etaj pe faţada nordică;

- înlocuirea completă a tâmplăriilor originale de lemn cu tâmplării metalice inexpressive în perioada comunistă;
- înlocuirea unor suprafețe din planșeele originale de scânduri, înlocuirea unora dintre stâlpii de lemn cu contravântuirile aferente;
- dispariția echipamentelor tehnice originale- fie înlocuite în perioada comunistă, fie vândute în perioada post-comunistă.

Deoarece și acest corp păstrează substanța originală într-o proporție foarte mare, calificativul valoric la criteriul vechimii pentru acest corp va fi **"VALOARE MEDIE"**.

Din punct de vedere al criteriului vechimii, extinderile construite în anii '70 ai sec. XX se încadrează la calificativul **"VALOARE NULĂ"**.

b) criteriul referitor la valoarea arhitecturală, artistică și urbanistică

Ambele corpuri vechi (1867, 1908) prezintă coerență planimetrică, fiind specifice arhitecturii industriale din a doua jumătate a sec. XIX- începutul sec. XX.

Planimetria este reprezentativă pentru tipologia morilor de dimensiune medie cu motoare pe bază de abur construite după jumătatea sec. XIX.

Corpul original a fost o clădire masivă pentru perioada în care a fost construit (clădire P+2 cu deschideri largi), fiind una din cele mai mari clădiri ale orașului încă de la construirea sa.

Sunt prezente concepții structurale diferite pentru fiecare etapă constructivă: structuri de lemn care sprijină pe zidărie portantă de piatră (corp 1867), structuri de lemn autoportante (corp 1908), șarpante de lemn sprijinite pe zidărie mixtă de piatră și cărămidă (corpuri 1867, 1908), structuri de beton (corpuri 1975 și intervenții din 1975 în corp 1867) .

Din punct de vedere al concepției tehnice, remarcăm ineditul structurilor portante de lemn închise în anvelopă de zidărie, tehnologie abandonată după generalizarea structurilor din beton armat (*foto 77³³*) și frumoasa șarpantă de la mansarda corpului 1867, într-o concepție tehnică și o stare fizică admirabile.

Plastica arhitecturală a fațadelor și a interioarelor este simplă și sobră, fără decorațiuni, specifică arhitecturii industriale.

Nu sunt prezente componente artistice valoroase.

Echipamentele industriale originale nu mai există, fiind ori înlocuite în perioada comunistă, ori înstrăinate după căderea comunismului.

Relația cu contextul urban este corectă, clădirea fiind prezentă în panorame și pe hărți încă din a doua jumătate a sec. al XIX-lea ca una din cele mai impozante clădiri ale orașului, dar situate astfel încât volumul său să nu afecteze coerența cadrului construit și perspectiva asupra cadrului natural.

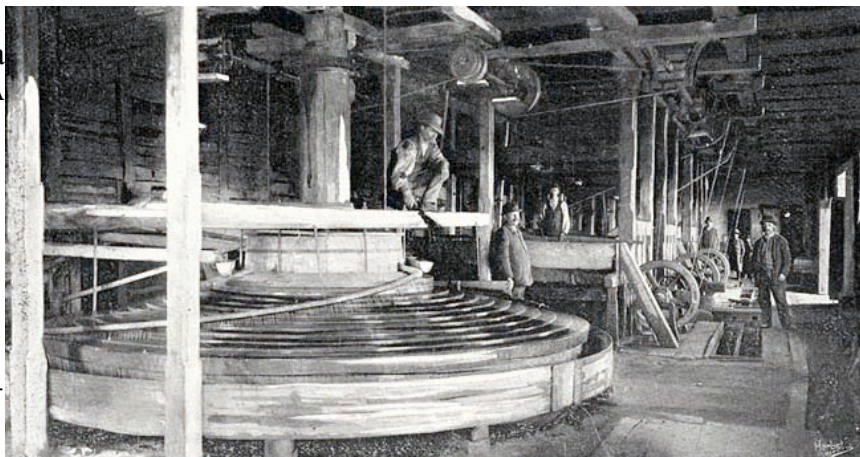
Adaosurile din perioada comunistă sunt ne semnificative din punct de vedere al arhitecturii, nu prezintă componente artistice sau elemente interesante de plastică arhitecturală și nici elemente deosebite de concepție tehnică. Relația lor cu contextul urban este chiar nocivă întrucât parazitează clădirea istorică; mai mult decât atât, extinderea comunistă din vest afectează vizibilitatea asupra morii privind dinspre Podul Viilor și vizibilitatea asupra actualei Case a Căsătoriilor privind dinspre str. Griviței.

În baza tuturor acestor considerații, evaluăm clădirea istorică (formată din corpurile 1 și 2) la criteriul valorii arhitecturale, artistice și urbanistice ca având **VALOARE MEDIE**.

33 Borovszky Samu- "Magyarország Vármegyéi És Városai"- Budapesta, 1896-1904, digitizat de Arcanum Adatbázis în 2004; sursa: <http://mek.oszk.hu/09500/09536/html/>

Adaosurile din perioada comunistă au **VALOARE NULĂ** la acest criteriu.

foto 77- Mina Valea Roșie la sfârșitul sec. XIX- hală concasare cu structură de lemn



c) criteriul referitor la frecvență, raritate și unicitate

Moara Steinfeld a fost printre cele mai mari mori industriale din comitatul Sătmăr. O moară similară ca dimensiuni și vechime a existat în Satu Mare (cu aprox. 10 ani mai nouă decât Moara Steinfeld), dar nu mai există; morile care mai există în regiunea Nord-Vest sunt mai noi și mult mai mici decât Moara Steinfeld.

Nu mai există în regiunea Nord-Vest nici o fostă moară uzinală, în sensul clasificării de la finalul sec. XIX.

Cu tot cu extinderea din 1908, clădirea s-a situat printre morile industriale medii ale imperiului; în Ardeal, mori mai mari au existat în orașele mari (Oradea, Timișoara etc.).

Din multitudinea de mori care au făcut faima orașului Baia Mare, Moara Steinfeld a rămas ultima.

O componentă care îi conferă în plus raritate clădirii este structura interioară de lemn. Nu mai cunoaștem un alt exemplu de clădire de dimensiuni relativ mari, cu mai multe niveluri, edificată pe structură de lemn în anvelopă de zidărie și care să mențină încă această structură în stare bună.

Luînd în considerare toate aceste aspecte, evaluăm clădirea istorică formată din corpurile 1 și 2 la criteriul frecvenței, rarității și unicității ca având **VALOARE MARE**.

Adaosurile din perioada comunistă au **VALOARE NULĂ** la acest criteriu.

d) criteriul referitor la valoarea memorial-simbolică.

Clădirea este ultimul martor al începutului industrializării orașului și ultimul martor al dispariției celei de-a doua industrii esențiale a orașului, după minerit: morăritul.

Mai exact, Moara Steinfeld a marcat atât nașterea, cât și moartea unei industrii care a adus faimă și bani orașului.

La finalul sec. XIX, două erau morile considerate "mari"- Moara Steinfeld și Moara Almer de pe str. Victoriei. Totuși, Moara Almer nu s-a comparat niciodată cu Moara Steinfeld nici ca dimensiuni, nici ca echipare tehnică; Moara Steinfeld a fost considerată mereu un vârf al morăritului local.

Ambele mori au fost repere urbane și subiecte pentru pictorii Școlii Băimărene, dar numai Moara Steinfeld a devenit subiect și pentru fotografii, deoarece era considerată o clădire reprezentativă pentru progresul și modernizarea orașului.

Faptul de a fi fost cea mai mare moară industrială a regiunii a transformat-o în reper pentru memoria colectivă. După război, fosta Moară Almer a căzut în paragină și în cele din urmă a fost demolată, în timp ce fosta Moară Steinfeld a continuat să funcționeze.

Din orașul care vindea făină în tot comitatul Sătmăr, dintr-un centru al morăritului regional, din multitudinea de mori de toate tipurile care se găseau pe toate ulicioarele chiar și câte două așezate una lângă alta, a mai ajuns până la noi doar Moara Steinfeld.

Date fiind aceste considerații referitoare la prezența Morii în memoria comunității locale, apreciem că la criteriul valorii memorial-simbolice clădirea prezintă o **VALOARE FOARTE MARE**.

La acest criteriu, chiar și adaosurile din perioada comunistă corespund unei **VALORI MICI**, dat fiind faptul că foarte mulți localnici au lucrat aici și s-au legat sufletește de acest loc, așa cum l-au găsit după modernizarea din anii '70.

Așadar, exceptând calificativul la criteriul valorii memorial-simbolice, rezumăm calificativele pentru fiecare corp de clădire astfel:

- corpul din 1867: două calificative **"VALOARE MARE"** și un calificativ **"VALOARE MEDIE"**
- corpul din 1908: trei calificative **"VALOARE MEDIE"**.
- adaosurile din 1975: trei calificative **"VALOARE NULĂ"**.

5.2. CASA-CANTINĂ

O casă pe amplasamentul actual apare pe desenul lui Cserna Karoly din 1896, dar într-o formă mai restrânsă decât se va vedea ulterior (*foto 78*). E posibil să fi fost inițial locuința morarului.



foto 78- prima casă la
stradă din incinta morii

Într-o formă apropiată de cea actuală apare cu certitudine pe harta din 1889, apoi pe harta din 1900 (*foto 79*)- adică sub forma unei bare alungite la limita parcelei, dar având legătură cu un corp situat de-a lungul limitei estice a parcelei.

Într-o pictură din 1910 a lui Ziffer- "Vedere asupra văii"-, apoi în două picturi ale lui Ferenczy Valer (datate aprox. 1915 și 1918-1920- redăm un detaliu din cea din 1918-1920 pentru că este mai relevantă- *foto 80*), se vede această legătură între corpul lung de la stradă și corpul dispus pe limita estică; legătura se face printr-o poartă înaltă inclusă în zid. În aceeași formă apare și în fotografiile din 1918, 1940 și 1965 (le redăm pe cele din 1918 și 1940 în *foto 81, 82*).

Prima oară când o vedem în forma de azi- fără corpul estic și fără poarta înaltă înglobată în zidărie situată în planul fațadei- ea apare pe harta din 1986 (*foto 83*).

Sucesiunea completă de imagini se poate vedea în analiza evoluției morii, unde au fost inserate toate hărțile, fotografiile și picturile menționate.

Așadar, e posibil ca demolarea corpului estic și a porții să se fi făcut în cadrul lucrărilor de extindere a morii din anii '70 ai sec. XX.

Clădirea funcționa în 1913 cu rol de cantină pentru angajații morii, așa cum am arătat în descrierea evoluției morii: informația apare scrisă pe harta cadastrală din 1913 unde sunt menționate funcțiunile clădirilor din incintă. În perioada comunistă a fost folosită ca atelier și depozit.



foto 79- incinta morii cu casa la stradă

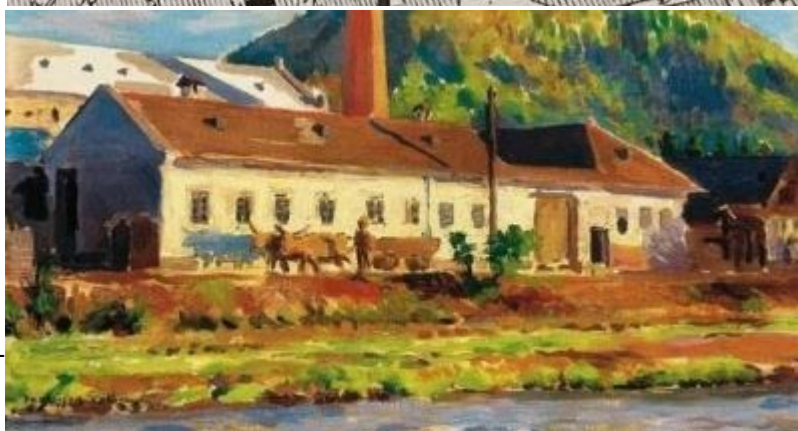


foto 80- pictură a lui Ferenczy Valér din 1918-1920



foto 81- fotografie din 1918



foto 82- fotografie din 1940

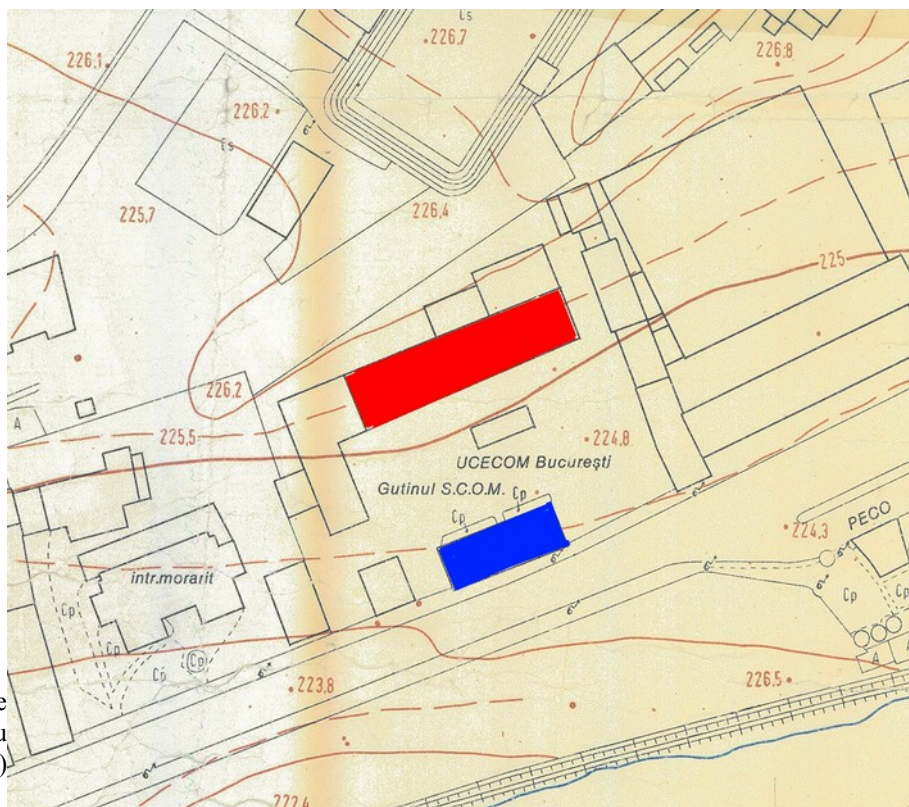


foto 83- harta din 1986 pe care apare
casa în forma de azi (marcată cu
albastru)

Clădirea este parțial din zidărie de piatră, parțial din cărămidă și păstrează pe fațada principală cinci ferestre originale de lemn aflate în stare foarte proastă, irecuperabile. O parte din tâmplării au fost montate în perioada comunistă o dată cu modificarea golurilor; de exemplu, pe fațada de la str. Minerilor au fost practicate goluri mai late decât cele originale, iar spre curte mai păstrează o singură fereastră originală, celelalte fiind montate în perioada comunistă- unele metalice, altele din lemn.

Învelitoarea este din plăci ondulate de ciment-azbest (așa-numitele "plăci de azbociment" din perioada comunistă).

Finisajele sunt tencuieli de ciment aplicate în perioada comunistă.

Azi, clădirea e în stare foarte proastă și a pierdut într-o proporție foarte mare substanța originală (foto 84, 85).



foto 84- fațada dinspre stradă azi



foto 85- fațada dinspre curte azi

La criteriul vechimii s-ar încadra la "valoare medie", dar modificarea succesivă a volumelor la fiecare intervenție și dispariția elementelor originale într-o proporție prea mare ponderează această valoare la "MICĂ".

Nu prezintă valoare arhitecturală.

Nu prezintă valoare de raritate/ unicitate și nici valoare memorial-afectivă.

5.3. ANEXELE

Anexele morii au fost mereu modificate în funcție de nevoile de moment. Pe succesiunea de hărți se poate observa că ele au fost conformate diferit: pe lângă corpuri de clădire situate de-a lungul limitelor laterale ale parcelei, a existat mereu câte o anexă în centrul curții: la final de sec. XIX, început de sec. XX aceasta era o bară lungă ce forma un "L" cu casa de la stradă; în perioada interbelică era o anexă mai scurtă în centrul curții, în perioada comunistă- o anexă voluminoasă din beton așezată mai aproape de clădirea morii și adăosuri pe fațada nordică.

În acest moment se văd:

- anexe pe parter de-a lungul limitei estice a parcelei. Nu putem estima vechimea acestora, dată fiind arhitectura eterogenă și starea foarte proastă; golurile au proporții specifice perioadei comuniste, iar învelitoarea este din azbociment (*foto 86*).
- anexe din perioada comunistă- o clădire de beton în curte, un depozit pe parter întins de-a lungul fațadei dinspre sud, extinderile de pe latura nordică a clădirii (turnul și depozitul), un post trafo la limita vestică a proprietății (*foto 88, 89*). Sunt clădiri parazitare care afectează perspectiva asupra morii.



foto 86- anexe pe latura estică a curții



foto 87- depozite din perioada comunistă



foto 88- incinta cu postul trafo și casa în prim-plan

Nici una dintre aceste anexe nu are valoare de vechime, arhitectural-urbanistică, de raritate/unicitate sau memorial-afectivă.

6. CONCLUZII ȘI RECOMANDĂRI

Am arătat anterior că analiza clădirii după criteriile din Ordinul 2682/2003 al MCC, Cap. III, Art. 7-12 a evidențiat următoarele calificative pentru fiecare corp al clădirii morii:

- **corpul din 1867: două calificative "VALOARE MARE" și un calificativ "VALOARE MEDIE"**
- **corpul din 1908: trei calificative "VALOARE MEDIE".**
- **adaosurile din 1975: trei calificative "VALOARE NULĂ".**

Nu am inclus aici calificativele la criteriul valorii memorial-afective, care sunt "FOARTE MARE" pentru corpurile vechi și "MICĂ" pentru adaosurile din perioada comunistă.

Așadar, cele două corpuri istorice- 1867, 1908- sunt valoroase, justificându-se înscrierea pe Lista Monumentelor Istorice.

Extinderile din 1975, casa de la stradă și toate anexele (clădirile parter de pe latura estică a parcelei, depozitul de beton din centrul curții, depozitele adosate fațadei sudice) nu au valoare de vechime, valoare arhitectural-urbanistică sau valoare de raritate/ unicitate.

În concluzie, toate anexele, extinderile din 1975 și casa de la stradă **POT FI DESFIINȚATE**.

Se poate desființa orice clădire de pe amplasament în afara celor două corpuri vechi ale clădirii istorice (corpurile din 1867 și 1908).

În ceea ce privește posibilitățile de intervenție asupra clădirii istorice, sunt posibile **REABILITAREA/ RECONVERSIA/ EXTINDEREA** clădirii, cu următoarele mențiuni:

- nu există documente pe baza cărora să se poată reconstitui golurile originale pe fațada sudică a corpului din 1908, lucarnele decorative de pe învelitoare și tâmplăriile, având la dispoziție în acest sens doar fotografii istorice cu grad scăzut de precizie;
- structura clădirii a fost deja afectată de intervențiile din perioada comunistă;
- în cadrul prezentului studiu istoric și al expertizei tehnice de rezistență nu s-a putut pătrunde în subsol din cauza accesului surpat.

Din aceste motive, recomandăm ca intervențiile să vizeze salvarea celor mai importante caracteristici valoroase ale clădirii, adică:

- amplasamentul, volumetria și denumirea (dată fiind valoarea memorial-afectivă a clădirii)
- elementele structurale ce pot fi salvate *in situ* (structura originală de lemn a ambelor corpuri, șarpanta corpului din 1867).

Se permit consolidări, re compartimentări, desfaceri de goluri în pereți și orice alte intervenții necesare reconversiei și extinderii, cu condiția salvării elementelor valoroase enumerate anterior.

Clădirea permite o mare varietate de funcțiuni, printre care: dotări turistice, locuințe colective, spații de birouri și săli de conferințe, spații comerciale și de alimentație publică, funcțiuni culturale și educative, funcțiuni industriale nepoluante, funcțiuni de prestări servicii cu activitate nepoluantă. Funcțiunea propusă a clădirii se va alege în corelare cu documentațiile de urbanism aprobate, valabile în zona respectivă.

Până când va fi declanșată/ parcursă procedura de înscriere pe Lista Monumentelor Istorice, lucrările de intervenții se vor face cu consultarea unui expert atestat MC.

Orice intervenție se va face doar cu avizul DJCPN.

7. SURSE DOCUMENTARE

Surse informații:

Arhivele Naționale Maramureș, fondul primăriei Baia Mare, nr. inv. 834 și 836
Arhiva de carte funciară a Oficiului de Cadastru și Publicitate Imobiliară Maramureș
Borovszky Samu- "Magyarország Vármegyéi És Városai"- Budapesta, 1896-1904, digitizat de Arcanum Adatbasis în 2004; sursa: <http://mek.oszk.hu/09500/09536/html/>
Halkovics László, Dr.- "Istoria stasticii industriei morăritului, 1850-1950"- publ. în Buletinul Arhivelor de Stat Maghiare, septembrie 1997; sursa: http://www.ksh.hu/statszemle_archive/1997/1997_08-09/1997_08-09_708.pdf
"Nagybánya és környéke"- Baia Mare, Ed. Molnár Mihály, 1894- ediție îngrijită de Palmer Kálmán; pp. 147-149

Surse fotografii istorice:

post-card.hu
helytortenete.com
delcampe.net
profil.hu
Muzeul de Istorie și Arheologie Maramureș
banyavidek.ro
"Nagybánya és vidéke"- 1886- <https://www.arcanum.hu/>

Surse hărți:

mapire.eu
Google Earth
Arhiva de hărți a Oficiului de Cadastru și Publicitate Imobiliară Maramureș

Relevu:

Relevuul complet ne-a fost pus la dispoziție de către firma întocmitoare, s.c. "Anchor Studio" s.r.l.

Fotografii actuale:

Toate fotografiile privind starea actuală a clădirilor aparțin autoarei.